

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Katedra pedagogiky - obor: Sociální pedagogika

Diplomová práce

Mgr. Markéta Kořínková

Název práce v češtině: Zkušenost s šikanou u žáků základních škol

Název práce v angličtině: The experience of bullying among pupil of
primary schools

+

Praha, 2010

Vedoucí práce: PhDr. Jitka Lorenzová, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala (pod vedením vedoucí diplomové práce) samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Praze

Vlastnoruční podpis

Děkuji PhDr. Jitce Lorenzové, Ph.D. za vedení práce a poskytnutí potřebných rad.
Děkuji všem základním školám v Pardubicích, které se zúčastnily výzkumného šetření
týkající se šikany.

Anotace

Cílem diplomové práce je zaměřit se z různých úhlů pohledu na velice aktuální problém šikany na základních školách, který může velmi negativně ovlivnit zkušenost žáků se školou a poznamenat je na celý život. Dále pak v empirickém šetření objasnit, jak šikanu vidí učitelé a zda jsou schopni ji účinně řešit.

Teoretická část se podrobněji zabývá šikanou na základních školách a to od vymezení samotného pojmu šikany až po její prevenci. Popisuje nejčastější druhy šikany, které se v tomto prostředí mohou vyskytovat. Následně svoji pozornost zaměřuje na profily hlavních aktérů tohoto patologického jevu. Závěr teoretické části je věnován správnému postupu při výslechu jednotlivých aktérů šikany. a následné práci pedagoga s třídou, agresory i oběťmi tak, aby se zamezilo případnému opakování situace a celý incident zanechal na všech zúčastněných co nejmenší následky.

Praktická část obsahuje výsledky z dotazníkového šetření, které bylo uskutečněno v roce 2010 na základních školách v Pardubicích. Jeho cílem bylo zjistit teoretické znalosti a praktické zkušenosti pedagogů s problematikou týkající se šikany u žáků základních škol.

Annotation

The aim of this thesis is to focus from different perspectives on a very topical issue of bully at primary schools, which can have a really bad influence on the experience of pupils in the school for a lifetime. Furthermore, in an empirical investigation to explain how is the bully considered in the eyes of teachers and whether they are able to deal with it effectively.

The theoretical part deals more specifically with bully at primary schools and from the definition of the term bully to its prevention. Describes the most common types of bullies, which may occur in this surround. Subsequently, pays our attention on the profiles of the main actors of this pathological phenomenon. Conclusion of the theoretical part is devoted to the right procedures of bully while its actors are being asked which is followed by a work of a school teacher with his class, aggressors and victims in order to prevent any repetition of the situation and to ovoid or minimize the potential consequences.

The practical part contains the results of the survey which was undertaken in 2010 at primary schools in Pardubice. Its aim was to determine the theoretical knowledge and practical experience of educators with issues relating to bully at primary schools

Klíčová slova: šikana, agresor, oběť šikany, prevence, objasňování šikany, psychická šikana, fyzická šikana

Keywords: bully, the aggressor, the victim of bully, prevention, detection of bully, psychological bully, physical bully

Obsah

Úvod	9
Cíl práce	10
 I. TEORETICKÁ ČÁST	 11
1 Šikana na školách	11
1.1 Vymezení šikany	11
1.1.1 Mýty o šikaně	12
1.1.2 Vyjasnění pojmu šikana	12
1.2 Příčiny šikany	14
1.3 Šikana dříve a dnes	15
1.4 Prevence šikany	16
1.4.1 Prevence na úrovni rodiny	16
1.4.2 Prevence na úrovni školy	18
2 Druhy šikany	20
2.1 Psychická šikana	21
2.2 Fyzická šikana	22
2.3 Sexuální šikana	22
2.4 Kyberšikana	23
3 Aktéři šikany	26
3.1 Agresor	27
3.2 Oběť	30
3.2.1 Proč se oběť nebrání	32
3.2.2 Následky šikanování u obětí	33
3.3 Pedagog jako účastník šikany	35
3.4 Rodič jako účastník šikany	36
4 Postup při odhalování šikany	38
4.1 Varovné signály	38

4.2 Průběh šikany	40
4.3 Spolupráce rodiny a školy	41
4.4 Postup při vyšetřování šikany	42
5 Postup při řešení šikany	45
5.1 Individuální práce s obětí	46
5.2 Individuální práce s agresorem	47
5.3 Skupinová práce se školním kolektivem.....	49
5.4 Trestní odpovědnost	52
 II. PRAKTICKÁ ČÁST	 54
6 Cíl empirického šetření.....	54
6.1 Metody práce.....	54
7 Výsledky dotazníkového šetření	56
7.1 Obecné informace o respondentech	57
7.1.1 Pohlaví.....	57
7.1.2 Délka praxe.....	58
7.1.3 Poradci působící na školách	59
7.2 Vědomosti pedagogů o šikaně	60
7.2.1 Co si představujete pod pojmem šikana?	60
7.2.2 U jakého ze svých žáků byste usuzoval/a, že může být agresorem?.....	61
7.2.3 Jaký uvedený typ žáka představuje nejvhodnější oběť pro agresora?.....	63
7.2.4 Jak byste postupoval/a při vyšetřování, kdyby jste zjistil/a, že ve vaší třídě probíhá šikana?	64
7.2.5 Jakého žáka byste si vybral/a ze třídy jako svědka šikany?	66
7.3 Zkušenosti se šikanou	67
7.3.1 Potýkáte se v současné době (letošním školním roce) s problémem šikany mezi žáky?.....	67
7.3.2 Pokud se v současném školním roce se šikanou potýkáte, o jaký druh šikany se jedná?.....	68
7.3.3 Potýkal/a jste se v minulých školních letech s problémem šikany ve třídě, kde nyní působíte jako třídní učitel/ka?	69

7.3.4 Pokud jste se v minulém školním roce se šikanou potýkali, o jaký druh šikany se jednalo?.....	70
7.3.5 Když jste se v letošním nebo v loňském roce potýkal/a ve své třídě se šikanou, tak byl agresor	71
7.3.6 S kým řešíte problém šikany?.....	73
7.3.7 Myslíte si, že jste o problematice šikany na základních školách dostatečně informován/a?	74
7.4 Závěry šetření.....	75
7.5 Navrhovaná opatření	76
Závěr práce	78
Použitá literatura.....	80
Seznam příloh	83

Úvod

Pro svoji diplomovou práci jsem si vybrala téma: „ Zkušenosti se šikanou u žáků základních škol“. Domnívám se, že problematika šikany na školách je v dnešní době velmi aktuální téma. Svoji práci mám rozdělenou na část teoretickou a praktickou.

Teoretickou část jsem rozdělila do pěti hlavních kapitol. V první kapitole shrnuji problém šikany na základních školách, dále definuji problematiku šikany a zabývám se otázkou co se za šikanu pokládá a co ne. V této kapitole též popisuji nejčastější příčiny šikany a zamýšlím se nad problémem šikany v minulosti a v dnešní době. Závěr kapitoly je věnován prevenci šikany.

Druhá kapitola je věnována typům šikany. Pozornost především věnuji psychické a fyzické šikaně, ale nezapomínám ani na šikanu sexuální.

Třetí kapitola patří aktérům šikany. Zde se snažím vytvořit profil žáků, kteří se ve třídním kolektivu nejčastěji stávají agresory. Mimo vytipování agresorů se v této části své práce věnuji též společným prvkům, které naopak spojují oběti šikany. Poslední podkapitola této kapitoly je věnována pedagogům, kteří bývají často nepřímými účastníky šikany v třídním kolektivu.

Čtvrtá kapitola se zabývá odhalováním tohoto patologického jevu v třídním kolektivu. Popisuji zde postupný průběh šikany a varovné signály, kterým by učitelé a rodiče měli věnovat svoji pozornost. Zabývám se vzájemnou spoluprací při řešení tohoto problému mezi školou a rodiči dětí a svoji pozornost věnuji také vhodnému postupu při objasňování šikany.

Poslední pátá kapitola obsahuje nástin řešení problému šikany, věnuji se v ní individuální práci s agresory a oběťmi i společnou práci s celým třídním kolektivem. V závěru teoretické práce na šikanu pohlížím z pohledu trestní odpovědnosti.

Praktickou část jsem věnovala dotazníkovému šetření na základních školách v Pardubicích. Do šetření bylo zapojeno 15 základních škol. V každé z nich jsem vybrala jednoho třídního učitele sedmé třídy a jednoho osmé třídy.

Požádala jsem je o vyplnění deseti otázek, z nichž pět bylo věnováno teoretickým znalostem pedagogů o šikaně, zda ji umí rozpoznat, vytipovat potencionálního agresora či vhodnou oběť šikany a zda vědí, jak postupovat při řešení tohoto závažného problému.

Druhá část otázek byla věnována jejich praktickým zkušenostem, tedy zda se s tímto problémem potýkají nebo ho řešili v minulosti, o jakou formu šikany se jednalo, jak a s kým tento problém řešili.

Cíl práce

Cílem mé diplomové práce je postihnout z různých úhlů pohledu fenomén šikany na základních školách, protože může negativně ovlivnit zkušenost žáků se školou, a empirickým šetřením pak objasnit, jak šikanu vidí učitelé a zda jsou schopni ji účinně řešit.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 Šikana na školách

Šikana se dlouhou dobu pokládala za jev, který se ve škole občas vyskytne. Výzkumy v posledních letech ale prokázaly, že se jedná o více rozšířený problém než se předpokládalo. Škody, které šikana může na svých obětech napáchat, mohou být velice vážného a dlouhodobého rázu.

Větší povědomí o šikaně vedlo ve školách k mnoha iniciativám, které se zaměřují na její zjišťování a následné potírání. V dnešní době se od škol očekává, že budou v boji se šikanou prosazovat jasné zásady a uplatňovat konkrétní programy.

Přestože již existuje mnoho postupů jak se šikanou bojovat, je třeba si uvědomit, že šikana na školách nikdy zcela potlačená nebude. Ale díky maximálním opatřením a boji s tímto patologickým jevem je možné včas nabídnout pomoc oběti tak i šikanujícímu žákovi.

S tímto problémem se potýká řada škol na celém světě. Ale ne všichni přesně vědí a umí rozlišit co se pod tímto pojmem skrývá. O šikanu se nejedná v případě jednorázového projevu hrubosti a agresivního chování. Důležitým faktorem při posuzování jedná-li se o šikanu či nikoli, je záměrné jednání. Ve skutečných případech šikany si je pachatel plně vědom úzkostného stavu, který oběti svým chováním způsobuje. I neúmyslný stres je ale ničující jako šikana sama a je třeba ho účelně řešit. (CH. Kyriacou, 2005 s. 26-31)

V některých školách má šikana tradici. Její projevy bývají horší v těch zařízeních, která před ní zavírají oči. Takové školy si necení vzájemného respektu a je v nich nedostatek prosociálního chování. V takovém případě agresori vědí, že jim jejich chování projde a nic jim nebrání v tom, aby ve svém počínání pokračovali.

Svoji roli hrají také kulturní postoje podle kterých mají být muži drsní a žalují jenom „slaboši“ a „bábovky“. Žáci, kteří se nedokáží ubránit sami, jsou ostatními často považováni za zbabělce. (E. Fieldová, 2009 s.23-26)

1.1 Vymezení šikany

Znovu a znovu nás šokuje, když slyšíme či čteme nebo dokonce na vlastní kůži zažijeme násilí. Většina lidí si neumí představit, že někteří lidé dokáží druhé mučit nebo trápit, jen pro to, aby nad nimi získali moc. Přesto se k nám stále častěji dostávají informace o tom, že takového chování se dopouštějí i děti a mladiství.

Kde je ta pomyslná míra, kdy se agresivní výpady mění v šikanu, která je v mnoha případech důmyslně propracovaná?

Existuje mnoho definic, které tyto hranice stanovují. Ale bohužel kolem šikany stále koluje mnoho mýtů, které snadno způsobují, že rodiče a mnohdy ani pedagogové si šikany nevšimnou anebo ji řeší nevhodným způsobem. (H. H. Erb, 2000 s.15-17)

1.1.1 Mýty o šikaně

Šikany se dopouští hlavně chlapci: Šikanují jak chlapci tak děvčata. Zatím co u chlapců převládá šikana fyzická, dívky využívají spíše šikany psychické, která se hůře rozeznává.

Šikanují jen hloupí surovci: Šikany se dopouští i velice inteligentní děti z tak zvané „spořádaných rodin“. Ovšem děti s vyšším IQ šikanují rafinovaně, často za pomoci jiných jedinců a proto se na tuto formu šikany přijde později a složitě se objasňuje.

Kdo je týrán, může si za to sám: Cílem agresora jsou často děti, které se nějakým způsobem liší od většiny třídního kolektivu. Nebývá výjimkou, že taková oběť je sama přesvědčená o tom, že si takové chování od ostatních zaslouží a že si za něj může sama. Je ale třeba si uvědomit, že žádná odlišnost není důvodem pro to, aby druzí jedincem pohrdali nebo mu jinak ubližovali.

Kdo je týrán, může si pomoci sám: Při šikaně se jedná často o nemoc celé skupiny, proto oběť nemůže sama celou věc napravit. Obtížnost nápravy stoupá úměrně k pokročilosti šikany.

Mého dítěte se šikana netýká: Statistické údaje ukazují, že šikanou může být postižen kdokoli. A to jak v roli oběti, tak i v roli agresora.

Přísná kázeň to vyřeší: Naopak, šikanu často vnitřními mechanismy umožňují tvrdé systémy. Šikana se vyskytuje především tam, kde jeden má moc nad vůlí druhého.

Dobrý učitel intuitivně zasáhne správně: Pokud učitel není dostatečně poučen o řešení šikany a stane se jejím svědkem, často pod tíhou emocí zasáhne nevhodným způsobem. Sice se mu podaří zastavit okamžitý útok, ale když se nebude dále zabývat odhalováním příčin a podstaty problému, dalšímu šikanování nezabrání. (K. Vágnerová a kol. 2009 s.13-15).

1.1.2 Vyjasnění pojmu šikana

Abychom předešli mýtům a pověrám kolem šikany a naopak jsme tento problém dokázali rozpoznat a následně řešit, je třeba si jasně definovat co to vlastně šikana je. Existuje

mnoho definic, které se snaží tento problém vymezit. Šikana je však velice zákeřná a má mnoho tváří, proto je velice těžké ji jasně definovat. Přesto však můžeme v definicích od různých autorů nalézt stejné prvky.

Šikana nastává tehdy, kdy jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky, používá k tomu agrese a manipulaci. (M. Kolář 2001 s.27)

Šikanu tedy můžeme definovat jako trvalé nebo opakované úmyslné agresivní jednání žáka popřípadě žáků vůči jednotlivci či skupině jiných žáků s úmyslem způsobit oběti utrpení. (CH. Kyriacou, 2005 s.26)

Šikana je úmyslné opakované fyzické a psychické ubližování slabšímu jedinci silnějším jedincem. (K. Vágnerová a kol. 2009 s.11)

Šikana je ubližování někomu, kdo se nemůže nebo nedovede bránit. Obvykle o šikaně mluvíme tehdy, když se jedná o opakované jednání. Ve velmi vážných případech však označujeme za šikanu i jednání jednorázové s hrozbou opakování. (P.Říčan, P. Janošová, 2010 s.21)

SPOLEČNÉ ZNAKY Z UVEDENÝCH DEFINIC ŠIKANY
- úmyslnost
- trvalost
- agrese, zneužití vlastní moci či síly

Tabulka 1: Společné znaky z uvedených definic šikany

Zdroj: Vlastní vyhodnocení

O šikaně tedy nemůžeme mluvit tehdy, nejsou-li naplněny výše uvedené tři znaky. Za šikanu tedy nepovažujeme občasné rvačky nebo hádky přibližně stejně silných jedinců. Ani záměrně vyprovokované násilí, kdy mladší či slabší žák soustavně provokuje (ať již psychicky či fyzicky) staršího či silnějšího spolužáka a ten se **přiměřeně a úměrně** proti takovému chování ohradí. (A. Sáva, 2008)

Pokud jsou výše popsané znaky splněny, mluvíme skutečně o šikaně. Musíme si uvědomit, že se objevuje ve třech dimenzích a to jako: nemocné chování, závislost, nemoc ve skupině.

Šikana jako patologické chování: Takové chování můžeme definovat takto: “ *Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agrese a manipulaci* “. (M. Kolář, 2001 s.27)

Šikanování: Skupina se často dělí na „silné“ a „slabé“. Silní se snaží zakrýt strach svými přednostmi, zatímco slabí jsou tak ochromeni strachem, že odhalí své slabosti, které chtěli skrýt. Od počátku takového rozdělení skupiny vzniká mezi silnými a slabými vzájemný vztah založený na skutečnosti, že se navzájem potřebují. Silní potřebují slabé na to, aby mohli zakrývat či kompenzovat vlastní strach. Stává se, že slabí si zvolí někoho silného, kterým se nechají manipulovat. Často ho považují za svého přítele, pro kterého jsou ochotni udělat vše co si bude přát a neuvědomují si, že jsou vykořisťováni. Pokud se stane, že onen silný musí skupinu opustit, slabí si zvolí jiného silného ze skupiny.

Šikanování jako porucha vztahu ve skupině: Šikana není nikdy jen záležitostí agresora a oběti, naopak probíhá ve vzájemné interakci celé skupiny. Šikana ve skupině má svůj typický průběh a zákonitosti. (M. Kolář, 2001 s.35).

1.2 Příčiny šikany

Když se dítě stane obětí šikany, rodiče se začnou zabývat otázkou, proč se tento problém týká právě jejich potomka. Odpověď na tuto otázku není jednoduchá, protože příčin může být více. V mnohých případech svoji roli sehraje náhoda. Dítě se v nesprávnou chvíli vyskytne na nesprávném místě. Například potká gang, který se chce poprat a je mu jedno s kým. Má smůlu, že se podobá osobě, kterou agresor nesnáší či se odlišuje od majoritní většiny barvou pleti, chováním či vyznáním. To vše se může stát záminkou pro šikanu, kterou dá násilník průchod svému podráždění.

Zatímco ve výše uvedených případech šlo o náhodně zvolenou oběť, někteří jedinci riskují a svým jednáním agresory provokují. V mnohých případech si to ale ani neuvědomují. V jistých situacích se rizikovým faktorem může stát například oblečení a vzhled. Někteří jedinci svým vzhledem či chováním vzbuzují pozornost a toho mohou využít hrubí agresori, kteří to mohou považovat za provokaci a jako odpověď zvolí rány nebo nadávky.

Ale pozor! V žádném případě provokativní zjev není omluvou pro šikanu. Každý má právo oblékat se tak jak se mu líbí a nikoho to neopravňuje k tomu, aby se k němu choval neuctivě či hrubě.

Dějiny i psychologické výzkumy ukázaly, že skupina vylučuje a zneužívá ty nejslabší. Šikana se bude vyskytovat vždy, ale pochopíme-li její příčiny, můžeme přijít nato, jak postupovat při jejím řešení. (S. Bourcet, I Gravillonová, 2006 s.12-25.)

Děti jsou velice soutěživé a snaží se napodobovat dospělé vzory ve snaze být nejlepší a získat to nejkvalitnější. Aby zvýšily svoji hodnotu a tím se staly „lepšími“, snaží se snížit hodnotu ostatních a nejjednodušším terčem se stává nejslabší člen skupiny.

Lidé jsou většinou společenští tvorové, kteří přežívají ve skupině, podřídí-li se jejím normám. Jsou-li členové tolerantního kmene, chovají se k ostatním s respektem. Pokud však jsou nuceni žít v nepřátelském prostředí, pak se spolčí s vůdci a podřívají ostatní. Většinu dětí ovlivňuje spíše kde jsou než kým jsou. (E. M Fieldová, 2009 s.49-52)

Tedy další důležitý faktor, který může spustit šikanu, je skupinová dynamika. Ta je přítomna v každé skupině. A právě na ní záleží jestli potenciál jejího vlivu na jedince bude sloužit dobru nebo bude zneužit. Atmosféra ve skupině ovlivňuje chování jedince. Pokud je skupinová dynamika nastavena negativním směrem, může to mít za následek, že normálně slušný žák se promění v brutálního agresora, který bude dynamiku skupiny bez povšimnutí vést k destrukci svobody a k rozpadu pozitivních přátelských vztahů ve skupině. Tato proměna bývá často pro mnohé nezáživně nepochopitelná a lidé si ji nechtějí připustit. Někteří rodiče zcela popírají, že jejich dítě by se mohlo dopustit tak krutého jednání. (M. Kolář, 2001 s.79-84)

1.3 Šikana dříve a dnes

Na počátku byla šikana chápána jako akce velké skupiny, která se nekontroluje a vrhá se na jednotlivce, který je vyrušil z jejich činnosti. Tento zvláštní a ne příliš častý jev je zajímavý především z hlediska sociální psychologie.

V sedmdesátých letech Olweus vypracoval rozsáhlou vědeckou práci, ve které již šikanu definoval jako opakovanou agresi jedince nebo skupiny agresorů proti jednotlivci či skupině. Tedy oběť v té době je vnímaná stejně jako dnes.

Z Olweusových výzkumů také vyplynulo, že šikana se častěji vyskytuje u problémových žáků

Šikana se zřejmě na školách vyskytuje od jejich založení. Otázkou je zda šikany přibývá a zda-li se mění její forma. Bohužel neexistuje žádná studie, která by mohla srovnat šikanu v minulosti a dnes, proto můžeme jen odhadovat jaká byla situace dříve.

Starší generace často vzpomíná a vypráví, že se nic takového ve škole nevyskytovalo. Silnější sice ubližovali slabším, ale ve škole byla daleko větší kázeň a poslušnost. Děti si k učiteli nemohly dovolit ani setinu toho co je dnes běžné.

Narážíme zde na problém autority. Dříve byl učitel váženou osobou a jeho slovo mělo svoji váhu. Pokud měl pedagog výhrady k žákovi, rodiče stali při něm a problém společně vyřešili. Tak tomu dnes bohužel nebývá a autorita pedagogů je často snižována i od rodičů problémových žáků, kteří se postaví na stranu dítěte proti pedagogovi. Tímto postojem nepřímo svému potomkovi dávají najevo, že jeho chování je v pořádku a že učitel nemá pravdu. Takto se ale dříve vzniklý kázeňský problém nevyřeší, ale nabalí se na něj další problémy. Pedagog ztratí žákův respekt a žák ví, že rodiče ho za každé situace podpoří.

Za poslední desetiletí u nás agrese prudce stoupla, což dokládají i statistiky násilných trestných činů. Z toho lze předpokládat, že šikana přibývá stejně rychle jako jiné druhy agrese. Toto tvrzení podporují i starší pedagogové, kteří během své učitelské kariéry rozmach šikany na základních školách pozorují. Někteří z nich také upozorňují na nový fenomén, kterým je nemotivované násilí. Tedy krutost bez prožitku vzteku nebo nenávist bez sadistického uspokojení. (P. Říčan 1995, s.35-40)

1.4 Prevence šikany

Nejjednodušším způsobem jak šikaně čelit je jí předcházet, proto by se prevenci tohoto patologického jevu mělo věnovat dostatek prostoru. Prevence ale nikdy nemůže začínat ve škole ale musí začít doma. Rodiče mají na své dítě mnohem intenzivnější a silnější vliv než kantor ve škole. Ten svoji pozornost musí věnovat všem žákům ve třídě a mimoto je ještě nutné, aby dětem předal stanovené učivo. Škola se ale samozřejmě nesmí zbavovat své odpovědnosti k preventivním opatřením proti šikaně. Jen je nutné, aby i rodiče si uvědomovali, že svoji výchovou a chováním dítě formují a usměrňují. Musí jim hlavně svým příkladem dávat vzor správného chování. Tyto informace dítě dostává již řadu let před vlastním nástupem na základní školu, proto se rodiče nemohou spoléhat nato, že se dítě naučí dobře chovat ve škole. Na tomto nelehkém úkolu se musí podílet a hlavně spolupracovat obě dvě složky, tedy jak škola tak i rodina. (P. Říčan, P.Janošová, 2010, s. 111-113)

1.4.1 Prevence na úrovni rodiny

Nejúčinnější formou prevence šikany je dobře fungující milující rodina. Právě ta je místem, kde se dítě učí jak žít v lidském společenství, jak se prosazovat, jak zvládat zátěž, překonávat krize a jak vycházet s ostatními. V rodině přijímáme první životní role a zažíváme zde modelové situace, které jednou sami využijeme i ve svém samostatném životě.

V rodině by dítě mělo získat jistotu, že je pro někoho důležité a že ho někdo miluje bezpodmínečnou láskou, tedy i s chybami. Aby se člověk mohl zdravě rozvíjet, musí být naplněno pět základních potřeb.

Potřeba místa – Tato potřeba souvisí s místem, kde se člověk cítí doma a kde má pocit sounáležitosti k určitým lidem. Pro tyto lidi je důležitý a oni jsou zase důležití pro něj. Když je tato potřeba naplněna, dítě se rychleji a lépe adaptuje v novém prostředí a umí se prosadit bez toho, aby utiskovalo ostatní.

Pokud tato potřeba ale není naplněna, dítě může získat pocit, že stále někomu překáží a že je přebytné. Necítí se ve společnosti vrstevníků či ostatních lidí dobře. Tato skutečnost může mít za následek: snížené sebevědomí, podezřívavost k ostatním lidem, stranění se kolektivu, nepřiměřené reakce, agrese či touhu získat pro sebe za každou cenu to nejlepší.

Potřeba podnětu, péče a výživy – Aby došlo k uspokojení této potřeby, musí rodiče projevovat o dítě přiměřenou péči a zájem. Netýká se to pouze dostatečné výživy či materiálního zabezpečení, ale také motivace k přiměřenému množství zajímavých podnětů s ohledem na jeho věk a schopnosti. Nesmí ale dojít k zahlcení dítěte přemírou podnětů. Přesycení podněty může být paradoxně pro dítě stejně škodlivé jako jejich nedostatek.

Potřeba ochrany- Každý člověk bez ohledu na věk potřebuje žít s pocitem životní jistoty a bezpečí, i když míra pocitu bezpečí je u každého jedince odlišná. Úkolem rodiny je dítěti představit svět jako místo, kde se sice vyskytují nejrůznější hrozby, ale zároveň mu ukazovat možnosti jak se těmto nebezpečím v rozumné míře vyhnout nebo je bezpečně zvládnout. Pokud se však rodiče sami chovají nebezpečně či agresivně, dítě pak přebírá jejich vzorec chování a samo se chová tak jak to vidí u rodičů. Často mu pak schází soucit s druhými, prosazuje své potřeby na úkor druhých nebo má potřebu jiné lidi ovládat ve svůj prospěch.

Když dětem trvale schází pocit bezpečí a jistoty, pak svoji nejistotu ventilují tak, že si svoji agresi vybíjejí na slabších jedincích než jsou samy. Agresory šikany bývají právě často děti, které se samy cítí nejisté. Na druhou stranu si dítě z rodiny do kolektivu může přinést roli oběti.

Potřeba podpory - Pro zdravý rozvoj lidského jedince je podpora velice důležitá. Právě ta motivuje člověka k dalšímu úsilí a rozvoji. Je důležité, aby rodiče své děti podporovali co nejčastěji. Pokud je dítě dostatečně podporováno, cítí se v rodině bezpečně. Může vyjádřit své vlastní názory, pocity a přání. Opakem podpory je ponižování, které dítěti působí bolest a následkem toho ztrácí pocit jistoty. Když dítě zažívá šikany jako oběť, agresor

či svědek a necítí od rodičů či blízkých osob podporu, může se stát, že o svém trápení dlouho mlčí.

Potřeba hranic – Hranice jsou často zvláště v pubertálním či adolescenčním období vnímány a přijímány negativně. Život bez limitu však není možný.

Děti se spoléhají, že jejich hranice budou určovat dospělí. Snaží se je překračovat a testují jak daleko mohou zajít. Je důležité, aby dospělí jasně určili pravidla hry a neměnili je podle své aktuální nálady. Důležitá je jednotná výchova obou rodičů. Nejednotnost způsobuje zmatek v chápání dítěte. Dítě pak neví co smí a co ne nebo se naučí využívat nejistoty a nestálosti rodičů k prosazení vlastních zájmů. Hranice se samozřejmě mění s věkem a zodpovědností dítěte. (K. Vágnerová, 2009 s.49-57)

1.4.2 Prevence na úrovni školy

Prevence školní šikany má řadu aktivit a opatření jak proti tomuto patologickému jevu bojovat. Mezi účinné zbraně prevence školní šikany patří především vzájemná solidarita pedagogů, dozor na chodbách, školní řád, etická výchova, otevřená informovanost o šikaně a vzájemná spolupráce rodičů a pedagogů. Níže se budu věnovat jednotlivým opatřením podrobněji.

Vzájemná solidarita pedagogů: Pokud dojde k šikaně a pedagog ji odhalí, potřebuje nalézt oporu u svých kolegů a především u ředitele školy. Na řediteli záleží jak svého podřízeného podrží před žáky, rodiči případně i před nadřízenými orgány, na které může dorazit stížnost agresora.

Dozor na chodbách: Toto opatření patří mezi jednoduchá a často velmi účinná preventivní opatření proti šikaně. Čím více dospělých se během přestávky pohybuje na chodbách a odlehlých místech školy, tím méně má agresor příležitostí k šikaně. Samozřejmě ale záleží na organizaci a technice dozoru . Aby měl dozor význam a plnil svůj účel, neměl by pedagog pouze stát na chodbě, ale měl by mít přehled o tom co se právě odehrává ve třídách.

Školní řád: Ve školním řádě by měly být obsaženy obecné zásady solidarity a ochrany slabších, stejně tak jako výslovný zákaz násilí všeho druhu. S tímto řádem a se sankcemi, které vyplývají z jeho případného porušení, musí být seznámeni všichni žáci i jejich rodiče.

Etická výchova: V etické výchově má učitel možnost působit na mravní stránku svých žáků. Vštěpovat jim základní hodnoty na nichž společnost stojí. Nejdůležitějším prvkem v etické výchově je samotný vzor pedagoga, který význam hodnot ukazuje svým žákům svým chováním k nim. Pro zamezení šikany je velice důležité předat dětem myšlenku

úcty ke každé lidské bytosti. Aby toto děti pochopily a přijímaly to jako své krédo pro život, nestačí to pouze vyložit v příslušné hodině, která je k tomuto tématu vyhrazena. Naopak dítě to musí přijmout za své. S tím nám mohou pomoci například zážitkové činnosti, které se budou věnovat této problematice. Stejně tak je velice důležité, aby etická výchova prostoupila a propojila se i s ostatními předměty. V dějepise například učitel může zdůrazňovat historické hrdiny, kteří se postavili bezpráví anebo se zastali slabších. V biologii jde například poukázat na vzájemnou solidaritu v ptačím hejnu. Je potřeba, aby i v dnešní konzumní společnosti pojmy jako čest, spravedlnost, soucit nebo obětavost neztratily svůj význam.

Otevřená informovanost žáků i rodičů o problému šikany na škole: Toto je někdy jediná cesta, která vede k vzájemné důvěře. O šikaně by rodiče měli dostat informace již při nástupu jejich dítěte do prvního ročníku. Škola by se k tomuto tématu měla jasně vyjádřit. Zdůraznit, že šikanu nestrpí a vyjádřit své přesvědčení, že šikana je surová zbabělá a nečestná. Také by mělo být hned na začátku řečeno, že proti pachateli budou použity ty nejtvrďší sankce. Toto prohlášení je velice důležitý signál pro rodiče potencionálních agresorů, kteří jsou k chování svých dětí často benevolentní a v některých případech je dokonce přímo či nepřímo podporují. Ještě větší význam má toto prohlášení pro rodiče potencionálních obětí, kteří se v případě problému s větší důvěrou obrátí na školu. Je důležité, aby jejich důvěru nezklamala škola neodborným či neprofesionálním odhalováním šikany.

Vzájemné vztahy školy a rodiny: Vzájemné vztahy školy a rodiny jsou v dnešní době v našich poměrech často napjaté. Schází v nich důvěra a ochota vzájemné spolupráce. V radě školy mají rodiče menšinové zastoupení, nedá se tedy mluvit o rovnocenném vztahu mezi školou a rodinou. Za ideální řešení je považováno sdružení rodičů, které již na některých školách působí a rodiče se stávají rovnocennými partnery vedení školy, což vede k prospěchu vzájemné spolupráce a především ku prospěchu dětí. (P.Říčan, P. Janošová, 2001, s.111-115)

2 Druhy šikany

Být šikanovaný je velice nepříjemný zážitek. Být obětí šikany to neznamena jen snášet fyzickou bolest, ale také snášet nadávky a nejrůznější urážky každý den. Oběť šikany se každodenně při cestě do školy bojí, protože neví co si zase agresori vymyslí. Je třeba si uvědomit, že jakýkoliv druh šikany má vždy dopad i na stránku psychickou a to se projeví zejména na sníženém sebevědomí oběti nebo na pocitech viny, kterými oběť často trpí. (J. Goldmanová, 1995, s. 94-95)

Pokud mluvíme o šikaně nemůžeme již zmiňovat pouze šikanu fyzickou či psychickou, ale v čase rychlého rozvoje výpočetní techniky a velké dostupnosti internetové sítě se rozvíjí nový, ale o to záluďnější druh šikany, který se nazývá kyberšikana. Do virtuálního prostoru může skoro každý umístit co chce a náprava se zjednáva velice složitě a zdlouhavě. K prokázání viny či potrestání pachatele nedochází prakticky vůbec.

Při tomto druhu šikanování agresor zostuzuje oběť přes nejrůznější diskusní fóra či sociální sítě jako je například facebook. Zákeřnost této šikany je především v tom, že urážky či posměch jsou volně dostupné komukoliv, kdo se zrovna připojí na síť. Následkem toho je oběť zostuzená a pokořená nejen před třídním kolektivem, ale i před širokou veřejností. To pak se může stát podkladem pro vznik další šikany, například v zájmovém kroužku kam oběť doposud chodila ráda a neměla v něm žádný problém.

Dalším velmi závažným a těžce prokazovaným druhem šikany je sexuální šikana. K ní může docházet v kolektivu pubescentů, ale bohužel jsou známy i případy, kdy se jí dopouštěl učitel vůči svým žákům. Tento druh agrese má mnoho podob. Vyskytuje se od nemístných narážek se sexuálním podtextem přes osahávání oběti až k znásilnění.

Většina obětí své zkušenosti se sexuálním obtěžováním nechce nikomu svěřit, protože se cítí provinile a trpí vlastním pocitem viny. Oběť se často domnívá, že k činu agresora vyprovokovala svým chováním a i kdyby se někomu svěřila, neuvěřil by jí.

Těchto pocitů si je vědom i agresor a oběť v nich utvrzuje. Agresor si je vědom skutečnosti, že dokud bude oběť mlčet, je jeho odhalení a následné potrestání v nedohlednu. Jestliže však jeho chování opravdu nebude potrestáno, je vysoce pravděpodobné, že se ho dopustí znovu a pokud nedojde k léčbě může se jeho agresivita stupňovat. (Z. Martínek, 2009, s.30-31)

2.1 Psychická šikana

Tento druh šikany se dlouhou dobu nemusí nijak projevit. Na rozdíl od fyzického násilí po něm nezůstávají žádné viditelné stopy, ale jeho následky mohou být mnohem vážnější. Tento druh násilí se nesmí brát v žádném případě na lehkou váhu a je potřeba ho co nejdříve začít řešit a věnovat mu dostatečnou pozornost.

Bolest psychická, tedy duševní, se nedá nijak změřit. Její dopad na psychiku dítěte může zcela pochopit jenom ten, kdo má s touto bolestí vlastní zkušenost. Tato bolest vzniká na základě cílené ignorace, urážek, ponižování, výsměchu, opovrhování nebo záměrného zastrahování. Na rozdíl od tělesné bolesti přetrvává ještě dlouho poté co k útoku došlo. Často se dokonce stává, že následkem psychické šikany má dítě dlouhodobé pocity méněcennosti, úzkostné stavy či nedostatek sebedůvěry. Tyto pocity si může sám kompenzovat agresivním chováním na někom slabším než je on. Dítě se na druhou stranu také může uzavřít do sebe a odmítat jakoukoliv komunikaci s okolím. (P. Pothe, 1999, s. 56)

Psychickou šikanu můžeme rozdělit do čtyř následujících skupin podle aktivní či pasivní formy verbalisty a dle přímé či nepřímé agrese.

Verbální aktivní přímá agrese Ve školním prostředí snad nejrozšířenější agrese. Projevuje se nadávkami, urážkami či slovním znevážením oběti. Agresor si často vůbec neuvědomuje, že jeho chování se vymyká normě, stejně tak jako jeho okolí. Naopak žák, který má bohatý vulgární slovník, se stává často hvězdou třídy. Řada učitelů svůj boj s vulgaritou dětí vzdala a přijala za normu, že děti v dnešní době mluví sprostě.

Verbální aktivní nepřímá agrese Do této skupiny se řadí rozšiřování pomluv, které ubližují oběti, výskyt takzvaného ostrakismu což je převážně mírné psychické ubližování spolužákovi (pomlouvání jeho oblečení, chování, účesu a podobně). Do této kategorie spadá i posměch nebo záměrně chybné napovídání zkoušejícímu spolužákovi, které slouží k pobavení třídy. Stejně tak do této kategorie patří intriky a drobné legrácky, díky kterým se jedinec v třídním kolektivu necítí dobře.

Verbální pasivní přímá agrese Do této části spadá naprostá ignorace jedince spolužákem nebo třídním kolektivem. Agresor napadenému neodpoví na pozdrav, na položenou otázku a napadený jedinec se stává pro agresora, případně pro celou třídu neexistujícím. Tento druh agrese má mnoho společného s ostrakizací.

Verbální pasivní nepřímá agrese Do tohoto oddílu patří nezastat se někoho kdo je neprávem kritizován nebo neoprávněně trestán. Ve většině třídních kolektivů se najdou tak zvané černé ovce třídy, které mají kázeňské problémy a neváhají se zapojit do každé šarvátky. Takoví žáci bývají pro třídu velice výhodní, protože se na ně dá ledacos svést a nikdo ze

třídy se jich nezastane, přestože všichni vědí, že tentokrát jsou trestáni nevině. (Z. Martínek, 2009, s.30-31)

2.2 Fyzická šikana

Jedná se o šikanu, při které agresor svoji oběť napadá přímo fyzicky. Tento druh šikany rozdělujeme stejně jako šikanu psychickou do čtyřech skupin. Jde tedy o to zda-li je agresor při tomto druhu šikany aktivní či pasivní a zda-li se jedná o přímou či nepřímou agresi.

Fyzická aktivní přímá agrese Do tohoto druhu patří fyzické ponižování. Například nucení oběti k ponižujícím úkonům nebo využívání fyzické převahy nad obětí. Ve škole se s tímto druhem agrese setkáváme ve formě záměrného fyzického ubližování

Fyzická aktivní nepřímá agrese V tomto případě si iniciátor šikany vybere někoho z kolektivu, kdo vykoná přímou šikanu na oběti, kterou si iniciátor vyhlédl. Původní iniciátor je mozkiem šikany, který vymýšlí jak bude týrání oběti probíhat, ale aktivně se sám nikdy nezapojí.

Fyzická pasivní přímá agrese Tento druh šikany se vyskytuje ve školním prostředí velice často. Agresor oběti fyzicky brání v tom, aby mohla dosáhnout svého cíle. Projevuje se to například ničením pomůcek oběti, které potřebuje k úspěšnému splnění zadaného úkolu.

Fyzická pasivní nepřímá agrese Během tohoto druhu šikany agresor odmítá splnit některé oprávněné požadavky oběti. Jedná se například o uvolnění místa v lavici či včasnému uvolnění tělocvičny pro jinou třídu a tak dále. (Z. Martínek, 2009, s.29-30)

2.3 Sexuální šikana

Sexuálním šikanováním nazýváme celou řadu jevů. Některé jsou velmi závažné (jako je například znásilnění či pokus o něj) až po takové, které někomu hodně vadí, ale druzí jim nepřikládají velký význam.

S touto formou šikany se můžeme setkat již na základních školách, především na druhém stupni v období puberty. Bohužel, dlouho může zůstat skryta, protože její oběť má strach nebo se stydí se svým problémem někomu svěřit. Této skutečnosti agresor vědomě využívá.

Sexuálního obtěžování ve školách se mohou dopouštět spolužáci a to většinou právě v již zmiňovaném období puberty. Bouří se v nich hormony a v takovém případě se může terčem jejich sexuálního obtěžování stát prakticky kdokoliv. Bouřící hormony nejsou a ani

nemohou být omluvou pro omezování svobody druhého, čímž přesně sexuální obtěžování je. A to ani v případech, kdy toto chování bylo původně zamýšleno jen jako vtip.

V případě pubertálních poznámek často stačí na ně nereagovat a ignorovat je, protože většinou jsou pro dotyčného zábavné jen v případě, že se dočká očekávané reakce. V opačném případě ho přestanou brzy bavit a bude se snažit najít vhodnější objekt svého zájmu. Kdyby tomu tak nebylo a jeho poznámky by pokračovaly dále, pak je třeba jasně a důrazně říci, že se vám jeho chování nelíbí a že pokud s ním nepřestane, tak to ohlásíte a skutečně za svým slovem stát a vše oznámit učiteli

V některých případech může být iniciátorem sexuálního obtěžování i pedagog. K mírnějším projevům obtěžování ze strany učitelů (jako ztrapňování před třídou) může docházet v případech, kdy učitel chce před ostatními spolužáky působit jako jeden z nich a neuvědomí si, že někomu může hodně ublížit. Pokud perverzní poznámku pronese pedagog, je to pro žáka často takový šok, že neví jak reagovat. Většinou neřekne nic. Když se ale nejedná o ojedinělou poznámku, je dobré takovému učiteli dát jasně ale slušně najevo, že se nám jeho chování nelíbí. Například poznámkou „Myslím si, že byste takto se svými žáky neměl mluvit“. Pokud se učitel jen snažil být vtipný, pak mu dojde, že se mu to moc nepovedlo. Jestliže se snažil žáka vědomě zesměšnit nebo opravdu své perverzní poznámky myslel vážně, uvědomí si, že si tuto skutečnost žák nenechá líbit a že se proti jeho nemístnému chování nebude bát ozvat. V mnoha případech to stačí k tomu, aby s nevhodnými připomínkami skončil.

Pokud i přes slušné upozornění žáka bude učitel nadále pokračovat v pronášení nemístných poznámek, je načase, aby si žák s rodiči domluvil schůzku s ředitelem školy a společně ho o problému informovali. Jde o velice těžký avšak důležitý krok, protože ani učitel nemá právo své žáky ztrapňovat a zesměšňovat.

Někdy se ale bohužel může vyskytnout takový učitel, který zneužije svého postavení k obtěžování vlastních žáků. V případě sexuálního obtěžování žáka učitelem je potřeba okamžitě vše nahlásit řediteli školy a Policii České republiky, aby se již jeho chování nemohlo v budoucnosti opakovat..(J. Goldmanová, 1995s. 94-95, J. Poněšický, 2005 s 211-215)

2.4 Kyberšikana

Dnešní svět moderní technologie je čím dál pestřejší a nabízí různé moderní vymoženky jako je internet či jiné progresivní komunikační technologie. Právě tyto věci přitahují pozornost především mladé generace, která je ochotna u počítače strávit mnoho

hodin. Pro malé děti je počítač zdrojem nejruznějších zajímavých her, pro dospívající a mladé lidi je toto elektronické médium zdrojem nepřehledného množství informací nebo rychlým prostředkem komunikace.

Přes velký přínos, které tyto technologie přinášejí, hrozí velké riziko jejich zneužití například v podobě kyberšikany.

Kyberšikanu lze definovat jako druh šikany, který využívá elektronických prostředků jako jsou mobilní telefony, internet a podobně.

Projevy tohoto druhu šikany jsou velice široké a rozmanité. Agresori se většinou snaží získat osobní údaje oběti, rozesílají spamy či viry, adresují oběti vulgární zprávy nebo ji nevhodně napadají v nejruznějších diskusních fórech, sociálních sítích či zakládají webové stránky, na kterých svoji oběť nejruznějším způsobem zesměšňují.

V jiných případech také mohou agresori pomocí mobilních telefonů fotit nebo natáčet svoji oběť a toto foto či video vyvěsit na internet nebo rozesílat spolužákům.

Specifikum této šikany je, že agresorova identita může být dlouho utajena. Výzkumy prokázaly, že až 40% obětí se nikdy nedozví, kdo je šikanoval. Technicky zdatný anonymní iniciátor proto nemusí mít velký strach z rychlého odhalení. Tato skutečnost mu dává prostor, aby své nevhodné chování stále stupňoval. Agresor kyberšikany nemusí být fyzicky ani sociálně silný jedinec. Stačí když je zdatný v informačních technologiích. V dnešní době může být iniciátorem či obětí tohoto druhu šikany prakticky kdokoli.

Zrádnost kyberšikany je především v tom, že oběť má jen omezené možnosti se proti ní bránit. Před tímto druhem šikany není možnost úniku a ani doma není oběť v bezpečí. Při kyberšikaně dokonce nemusí platit pravidlo opakovatelnosti. Postačí, když agresor jednou vyvěsí ponižující foto na web a ta se pak může nekontrolovatelně šířit dál a to i poté co správce stránky onu fotku smaže.

Oběti tohoto druhu šikany mají velký strach z veřejného zostuzení, což jejich utrpení násobí. Vědomí, že jejich snímky může vidět mnoho uživatelů internetu na celém světě, může dovést oběť až k naprostému zhroucení.

Pokud má kdokoli z učitelů či rodičů podezření, že kyberšikana probíhá v prostorech školy, měl by okamžitě kontaktovat vedení školy. V případě kdy již došlo k trestnému činu je třeba tuto skutečnost nahlásit Policii České republiky. Při vyšetřování je třeba zajistit důkazní materiál (tedy ukládat a zálohovat sms zprávy, emaily a webové stránky, které agresor vytvořil), dále se pokusit zjistit, kdo za vytvořením stránky stojí (například když uvádí na stránce své osobní údaje) a v neposlední řadě kontaktovat poskytovatele serveru, který agresor používá k šikanování a požádat ho, aby mu zamezil přístup.

Platí zde stejné pravidlo jako u každého jiného druhu šikany a to, že je lepší kyberšikaně předcházet než ji následně řešit. Děti by měly dodržovat tyto zásady.

- Nikdy a nikde na internetu neuvádět svoji skutečnou identitu (jméno, věk, adresu a ostatní údaje podle kterých by agresor mohl zjistit, kdo se ve skutečnosti skrývá pod anonymním nickem).
 - V případě potřeby změnit svoji přezdívku a také vlastní internetovou identitu.
 - Nesdělovat nikomu své telefonní číslo nebo emailovou adresu.
 - Při komunikaci přes internet být obezřetný. Nikdy nevíme kdo se za přezdívkou skutečně skrývá.
 - Na nevhodné návrhy by děti neměly vůbec reagovat a tuto skutečnost okamžitě nahlásit dospělé osobě.
 - Děti by si neměly domlouvat schůzky s lidmi z internetu, které osobně neznají a pokud již musí takovou schůzku uskutečnit, rodiče by o ní měli být dopředu informováni a takové setkání by rozhodně mělo proběhnout na veřejném a hodně frekventovaném místě.
 - Rodiče by na svých počítačích, ke kterým mají přístup i děti, měli mít nastavený takzvaný rodičovský zámek na filtrování obsahů. Tuto funkci má dnes již řada moderních technologií a jejím cílem je blokovat dětem přístup k obsahu, který je pro ně nevhodný. Další možnou kontrolou je například výpis hovorů, nastavení limitu na volání, výpis navštěvovaných webových stránek
- Ale každá z těchto bezpečnostních podmínek je jen doplňkovým opatřením. Nejdůležitější je, aby děti svým rodičům důvěřovaly a své problémy s nimi konzultovaly, aby věděly, že je nemá právo nikdo zastrašovat a zároveň byly srozuměny také s tím, že ani ony se nesmějí chovat šikanujícím způsobem. (K. Vágnerová a kol., 2009, s.91-102)

3 Aktéři šikany

Do kategorie hlavních aktérů šikany řadíme agresory a jejich oběti. Každý člověk je neopakovatelná individualita a z toho důvodu je mnoho typů agresorů a obětí. Autoři knih zabývající se šikanou je dělí do různých skupin, ale v podstatných rysech se shodují. Tomuto problému věnuji následující kapitolu.

Je však nutné si uvědomit, že šikana se neodehrává kdesi ve vzduchoprázdnu, ale ve třídním kolektivu. Do hry vstupují a zasahují spolužáci, pedagogové, rodiče obětí i agresorů.

Zpravidla všichni spolužáci dobře vědí, co se ve třídě odehrává. Jejich reakce na tento patologický jev záleží na rozsahu šikany. Zpočátku se ještě najdou takoví jedinci, kteří s obětí sympatizují anebo k ní zaujímají neutrální postoj. V této fázi se ještě vyskytují jedinci či různě silné skupiny, které se šikaně snaží postavit. Pokud však vliv skupiny, která se staví proti agresorům, není dostatečně silný, může se stát, že se agresorům podvolí a k šikaně se aktivně nebo pasivně přidají. To může vést až k tomu, že oběť šikanuje celá třída.

Pedagogové vstupují na scénu až tehdy, pokud si sami všimnou probíhající šikany nebo jsou o ní informováni. Ihned po zjištění výskytu šikany ve třídě by se měli aktivně podílet na jejím vyšetřování. Neprodleně by měli o svém zjištění informovat ředitele školy, výchovného poradce a metodika prevence. Společně s nimi by se měli domluvit na dalším postupu. Je dobré též zvážit, zda není vhodné na pomoc s daným problémem přizvat také poradenské zařízení.

Jako první si změny v chování dítěte všimnou ti co ho znají nejlépe, tedy rodiče. Podezřelé jim mohou být například časté úrazy dítěte, poškozené oblečení, školní pomůcky, nápadně časté ztráty kapesného a celkově depresivní ladění dítěte s objevujícím se častým pláčem. Nejprve je vhodné si s dítětem promluvit v klidném a bezpečném prostředí. Rodiče by měli dávat přednost otevřeným otázkám před uzavřenými. Pokud se jejich podezření potvrdí, měli by ocenit důvěru dítěte. Ubezpečit ho, že udělalo správně, když o problému promluví a že již nedovolí, aby mu někdo ubližoval. To by také měli rodiče bezpodmínečně zajistit. Poté je důležité začít daný problém řešit. První kroky rodičů by měly vést do školy za třídním učitelem, případně za ředitelem školy či výchovným poradcem. Pokud se škola k vzniklé situaci nepostaví čelem, neměli by rodiče váhat obrátit se na vyšší orgán či poradenské zařízení.

Šikana by se měla co nejdříve odstranit, aby nedošlo k nevratnému poškození oběti a mohlo se začít s obětí systematicky pracovat. K trvalému odstranění šikany však může dojít

jen tehdy, když se zároveň pracuje i s agresorem, popřípadě s celou třídou. Byla-li již celá třída do šikany vtažena. (P. Říčan, P. Janošová, 2010, s. 53-71)

3.1 Agresor

Vyskytují se mezi nimi děti lehkomyšlné, které nedomyslí důsledky svého jednání a často si ani dostatečně neuvědomují, jak druhým ubližují. Jsou-li na tento fakt upozorněni uvědomí si ho a ve svém chování dále nepokračují. Mezi agresory ale můžeme najít i děti, které šikanování těší a uspokojuje či děti zlomyslné, kterým je lhostejné, že svým chováním ubližují druhým.

Obecně o agresorech můžeme říci, že se snaží ovládat ostatní. Rozkazují jim a manipulují s nimi ve svůj prospěch. Mívají jen velmi malou schopnost vcítění se do pocitu druhých. O své vlastní osobě mají přemrštěné mínění a s věkem se zhoršuje jejich chování, často i prospěch. Šikanou se mohou chlubit ostatním, ale pokud jsou odhaleni, odmítají za své činy nést zodpovědnost a své chování pak svalují na ostatní. V jiných situacích naopak reagují vztekale, podrážděně a necítí žádný smutek nad tím co udělali. K učitelům se chovají buď drze a agresivně, odmítají se jim přizpůsobit nebo naopak podlézavě - chovají se k nim mile, aby si je získali na vlastní stranu.

Chování agresora k okolí bývá tvrdé chladné útočné a nepřátelské. Jeho obličejové svaly jsou často strnulé a napjaté. Na jeho ústech se objevují úšklebky či vzdorovitě odmítavé sevření rtů. V hlase je patrný agresivní tón a nepřátelství. Svou oběť i okolí dokáže pomocí vyhrožování a zastrašování vmanipulovat do trvalého stavu strachu. (E. Fieldová 2009, s.39-43)

Výše uvedené znaky a projevy agresorů jsou pouze v obecné rovině, proto nemají velkou vypovídající hodnotu.

Abychom se dozvěděli o chování agresorů více a dále s nimi mohli pracovat, musíme je rozdělit do určitých skupin dle charakteru jejich chování. Tímto studiem se zabývá řada odborníků a proto existují různé typy dělení agresorů. V mnohých prvcích se ale shodují, přestože své výzkumy provádějí nezávisle na sobě v různých zemích

Pro svoji práci jsem si vybrala dva typy dělení agresorů, první od našeho předního psychoterapeuta a etopeda PhDr. Michala Koláře (tabulka 2.) a druhý od zahraniční autorky Evelyn M. Fieldové, která agresory přirovnává k živočišným druhům zvířecí říše (tabulka 3.). V závěru této podkapitoly jsem obě dělení mezi sebou porovnála a vyhledala společné znaky jednotlivých typů agresorů

TYPY AGRESORŮ DLE PhDr. MICHALA KOLÁŘE			
Typ agresora	Profil agresora	Vnější forma	Specifická rodinná výchova
I. typ	<ul style="list-style-type: none"> - hrubý, primitivní, impulzivní - se silným energetickým nábojem - s kázeňskými problémy, narušeným vztahem k autoritě - může být členem gangu páchajícího trestnou činností 	<ul style="list-style-type: none"> - šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně - od oběti vyžaduje absolutní poslušnost - šikanování používá cíleně k zastrašení ostatních 	<ul style="list-style-type: none"> - v rodině se často vyskytuje agrese a brutalita rodičů - jako by agresori toto chování vraceli a nebo ho napodobovali
II. typ	<ul style="list-style-type: none"> - velmi slušný a kultivovaný - narcisticky šlechtěný - sevřený či zvýšeně úzkostný - mohou se objevit sadistické tendence v sexuálním smyslu 	<ul style="list-style-type: none"> - násilí a mučení je cílené a rafinované - ve většině případech se odehrává ve skrytu, mimo dosah svědků 	<ul style="list-style-type: none"> - v rodině se často uplatňuje tvrdá kázeň, někdy až vojenský dril bez lásky
III. typ	<ul style="list-style-type: none"> - optimistický „srandista“ dobrodružné povahy - vyskytuje se u něj značná sebedůvěra - značná výmluvnost - v kolektivu často oblíbený a vlivný 	<ul style="list-style-type: none"> - šikanuje pro pobavení své i ostatních - velice se snaží zdůrazňovat „humorné“ a „zábavné“ stránky šikany 	<ul style="list-style-type: none"> - v rodině agresorů nebyly nalezeny výraznější specifika - v obecnější rovině citová absence duchovních a mravních hodnot v rodině

Tabulka 2. Druhy agresorů dle Michala Koláře

Zdroj: Michal Kolář – Bolest šikanování 2001 s.86-87

TYPY AGRESORŮ DLE EVELYN FIELDOVÉ		
Typ agresora	Profil agresora	Projevy chování agresora
Mořský krokodýl	<ul style="list-style-type: none"> - tento agresor má mozek nastavený jinak než normální lidé - bývá to sociopat nebo psychopat - vytváří se výchovou a lze ho rozpoznat již v ranném dětství - chybí mu svědomí, empatie, bolest druhého mu přináší potěšení - je mimořádně nebezpečný, nedá se mu důvěřovat a neumí navazovat vztahy 	<ul style="list-style-type: none"> - přenáší své pocity zranitelnosti na někoho slabšího - bývá krutý ke zvířatům - když si vyhlídne svoji oběť, dělá mu radost pokud se brání nebo se snaží útoky opakovat - pokud oběť hraje "mrtvého brouka" může o ni ztratit zájem
Ptáčci zpěváčci hrající si na dravce	<ul style="list-style-type: none"> - v jejich chování chybí primární zlý úmysl - domnívají se, že jejich chování je neškodné - mohou ale nemusí mít zachovanou schopnost vcítit se do pocitu druhých - šikanují, aby stoupali v ceně u ostatních a stali se oblíbenými 	<ul style="list-style-type: none"> - popichují za účelem navázat kontakt s obětí - šikanují z nudy - šikanují pouze cítí-li za sebou podporu ostatních - jsou soutěživí, rádi vyhrávají, touží mít nad ostatními navrch - když je jejich chování odhaleno, stydí se

Tabulka: 3. Druhy agresorů dle Evelyn Fieldové

Zdroj: Evelyn Fieldová – Jak se bránit šikaně, 2009 s. 41-43

Pokud se nad těmito tabulkami zamyslíme, můžeme říci, že iniciátoři šikany se ve většině případů jeví jako extroverti, ale mohou být pochopitelně i introvertně založeni. Když se pedagogové setkají s introvertně založeným agresorem, nedokáží si připustit, že i toto dítě může být agresorem. Zatímco u extrovertně laděného agresora o tom ani na chvíli nepochybují.

Extrovertní tyraní jsou otevření, agresivní, velice aktivní a výřeční. Za každé situace chtějí mít navrch. Zajímají se spíše o věci okolo nich než o vlastní pocity a myšlenky. Často jsou hodně vzpurní, což je jim vyčítáno. Navenek se projevují tvrdě a hrubě, vlastní cestu životem si razí pomocí hrubé síly. Uvnitř se ale mohou cítit podřízeně, nejistě a nezřídka mají pochybnosti o sobě samém. Neuznávají pravidla a nerespektují nařízení, mají velkou potřebu bouřit se, aby dosáhli vlastního uspokojení, nadřazenosti a pocitu jistoty.

Introvertním tyranům nejde o uznání, naopak se pokud je to možné skrývají. Nemají potřebu se bouřit, podřídí se společnosti. S extrovertními agresory mají společnou touhu být pány situace. Dosahují toho však diplomatičtějším způsobem. Dokáží říci „správné“ věci ve „správný“ čas, jindy zase lžou nebo povídají polopravdy. Říkají či dělají to co podle nich druhý člověk chce slyšet a vidět, proto aby se mu zavděčili. V ostatních lidech dokáží vyvolat pocit, že to myslí vážně a tím se často stávají miláčky učitelů. V šikaně jsou tak dobří, že si okolí často ani jejich šikanování nepovšimne. Tito agresori získávají svoji moc pomocí vychytralosti a klamu. Zdánlivě jdou s davem, ale protože zoufale touží stát se nejlepšími a získat pro sebe co nejvíce výhod, dopomáhají si k tomu účelovým lhaním a jinými neférovými prostředky. (T. Webster-Doyle, 2002, s.19-26)

3.2 Oběť

Z mnoha šetření prováděných na základních školách vyplývá, že krátkodobou obětí pokusu o šikanu se stala většina žáků. Jen ale u některých z nich tyto pokusy přešly do dlouhodobé šikany. Kritériem pro agresora zda bude oběť šikanovat anebo od svého úmyslu upustí, zřejmě bývá způsob počátečních reakcí oběti na agresivní chování namířené proti ní.

Někteří žáci dokáží využít svých společenských a rozumových dovedností natolik, aby se dalším útokům na svou osobu vyvarovali. K tomu mohou použít různé obrané strategie jako je asertivita či humor. Stejně tak se dokáží vyhýbat chování, situacím a místům, která by šikanu s velkou pravděpodobností vyvolávala. Asi nejdůležitějším činitelem proč se tyto děti nestanou trvalou obětí šikany je, že na sobě nedají znát strach a agresor je nedokáže vyvést z rovnováhy. Tím se pro něj stanou obtížnou kořistí a agresor se raději poohlédne po snazším úlovku. (Ch. Kyriacau, 2005, s.28-30)

Snazším úlovkem jsou pro něj ty děti, které v těchto dovednostech nevynikají a proto se stávají vhodnou a lehce dosažitelnou kořistí pro agresora. Tedy pokud dítě patří spíše mezi utlačované a nesmělé jedince ve třídě riziko, že se z něj jednoho dne stane oběť šikany je značně vysoké, avšak v žádném případě to nelze tvrdit s jistotou.

Většina dětí, které se stávají v kolektivu oběťmi, pochází z rodin, ve kterých je péče rodičů o dítě až úzkostně přeháněna. V kolektivu jsou méně oblíbené, mívají jen malé množství kamarádů. Ve společnosti se cítí nejistě, jejich projevy nebývají adekvátní situaci, dají se lehce vyprovokovat, ale nekladou aktivní odpor k násilí, které je na nich pácháno. Vhodným terčem pro šikanu bývá také dítě, které se nějakým způsobem odlišuje od většiny třídy.

S dalším možným vysvětlením proč se ve skupině někdo stává obětí a jiný agresorem přišli psychoanalytici. Podle jejich hypotézy některé děti nebo mladiství se podvědomě vystavují agresi, aby na své trápení upoutali pozornost nebo aby se zbavili podvědomého pocitu viny. V žádném případě však nemůžeme hovořit o tom, že by si takovéto oběti přály být šikanovány! (S. Bourcet, I. Gravillonová, 2006, s. 20-23)

Oběti se tedy stejně jako agresori dají rozdělit na několik typů. Dělení je o něco složitější, protože povahové vlastnosti obětí bývají rozmanitější než u agresorů. V některých případech může být oběť vybrána naprosto náhodně, bez ohledu na její povahu. Přesto však můžeme najít u obětí některé shodné rysy. Pro svoji práci jsem si vybrala dělení dle Valerie Besag, která oběti rozdělila do pěti druhů podle projevů chování.

TYPY OBĚTÍ ŠIKANY DLE VALERIE BESAG	
Typy obětí	Projevy chování obětí
I. Pasivní oběti	-jedná se o bojácné, opatrné a uzavřené děti, které jsou často fyzicky slabé a těžko si hledají přátele -nemají dostatek dovedností a sebedůvěry, aby se dokázaly bránit.
II. Provokující oběti	-schválně provokují a podněcují negativní reakce ostatních - pošklebují se a posmívají se, ale pokud jim druhí oplácejí stejnou mincí, hned si stěžují
III. Účelové oběti	- děti, které na sebe berou roli obětí, aby získaly uznání a popularitu -často hrají roli „třídního šaška“ nebo se připojují k výtržnickému chování, aby neměly problémy s přijetím do skupiny
IV. Falešné oběti	-jedná se o děti, které si přehnaně stěžují na ostatní -obvykle se jejich chování zaměřuje na získání pozornosti
V.Útočníci-oběti	Některé děti jsou v určitých situacích obětmi, v jiných zase naopak útočníky.

Tabulka: 4. Typy obětí šikany dle Valerie Besag

Zdroj: Lenka Skácelová - primarniprevence.cz, 2004

3.2.1 Proč se oběť nebrání

Většina agresorů si vybírá zcela konkrétní oběť, u které je vysoce pravděpodobné, že nebude klást odpor. Proč se ale přeci jen oběť nesnaží agresorovi postavit a zamezit tak útokům na svoji osobu? Možných důvodů je i v tomto případě opět více.

V některých případech si je oběť vědoma, že se útočníkovi stejně neubrání, protože agresor má více síly. Stojí za ním jeho parta nebo je dokonce ozbrojen. Poměr sil na obou

stranách je nerovnoměrný a oběť je ve značné nevýhodě. V takových případech se skutečně častěji vyplácí neklást odpor a raději se podvolit.

Jiná situace ale nastává v případě, kdy agresor není o nic silnější než samotná oběť. V takových situacích může být oběť i po fyzicky stránce lépe vybavena než samotný útočník a i přesto oběť překvapivě snáší svůj úděl. Ve většině případech se jedná o děti, které se v kolektivu neumí prosadit. Stejně tak si nedokáží samy poradit bez pomoci druhých. Tato situace může nastat v případě příliš ochranných rodičů, kteří řeší každý sebemenší problém za své dítě. Odstraňují mu z cesty každou překážku a tím mu brání, aby si vytvořilo vlastní vzorce chování a řešení problémů nebo konfliktů. (S. Bourcet, I. Gravillonová, 2006 s.23-25)

3.2.2 Následky šikanování u obětí

Nejhorší následky má šikana pochopitelně na oběť. Závažnost poškození se odvíjí od toho jaké míry a síly destruktivní násilí dosáhlo a jak dlouho trvalo. Také je důležité zhodnotit odolnost a míru obranyschopnosti dítěte, které se stalo obětí. Velkým neštěstím je, když dojde ke zlomení oběti, k rozbití její identity, k nastolení trvalého pocitu bezmoci, k závislé otročké poddajnosti a k věrnosti agresorovi. Toto chování pramení ze strachu před utrpením, které by mohlo mít ještě větší dopad na jedince, kdyby se oběť nesnažila agresorovi co nejvíce zalíbit.

U obětí počátečních stupňů šikanování by se mohlo zdát, že „mírné“ projevy šikany jako je ostrakizace nemohou na dítěti zanechat téměř žádné následky. Není to ale pravda. Dopady na jedince jsou sice méně nápadné, ale o to jsou zákeřnější.

Tito žáci se ve škole často dlouhodobě a v některých případech i trvale necítí dobře, jejich potřeby nejsou uspokojovány a je jasné, že jejich vztah ke škole je často negativní.

Vystavení trvalému bolestivému emočnímu tlaku pomalu, ale za to jistě, narušuje jejich osobní vývoj. Vědomé i nevědomé prožívání bolesti vede dříve či později k přetížení adaptačních mechanismů. Toto přetížení má za následek vyčerpání nervové soustavy, objeví se neuróza nebo psychosomatické potíže.

U takových žáků se často vyskytuje:

- zhoršení prospěchu
- tendence k nadměrné omluvené absenci
- záškoláctví
- negativní sebepojetí
- celková nejistota a stále přítomný strach

Jen ve velmi výjimečných případech se stane, že takto vyčerpaná a ke zdi přitlačená ustrašená oběť najednou sebere veškerou odvalu a postaví se na odpor. Použije při tom nepřiměřené obranné prostředky a v sebeobraně agresorovi způsobí těžké zranění nebo i smrt.

U obětí pokročilých stupňů šikánování je dopad tohoto chování na oběť velmi závažný, zvláště pak v případě čtvrtého a pátého stupně, kdy jeho následky poznamenávají celou osobnost jedince často i na celý život. V nejhorších případech oběť vidí jediné řešení své situace ve smrti a spáchá sebevraždu nebo se o ni pokusí.

Pokud má šikana dlouhodobé trvání a má brutální charakter, pak se její oběť dříve nebo později zhroutí.

U takových žáků se často vyskytuje:

- panická hrůza ze zabití a skutečný strach o život
- poruchy spánku s nočními děsy
- výrazné psychosomatické potíže

Některé oběti se musí s následkem prožité šikany dlouhodobě léčit. V některých případech musí být dokonce zařazeny do trvalé pracovní neschopnosti.

V jiných případech se oběť nezhroutí, ale není schopna pokračovat v započatém studiu a to ani po přearazení do jiné školy. Stává se, že ani v novém kolektivu se neadaptuje a opět se stane obětí šikany a nebo vlivem sníženého sebehodnocení opakovaně neuspěje u závěrečných zkoušek.

V případě, že na šikanu přijdeme a snažíme se ji vyřešit, pak se nám někdy může zdát, že se z toho oběť rychle dostala. Nesmíme však zapomínat, že duševní zranění na rozdíl od tělesného se hojí daleko pomaleji a rány na duši bývají hluboké. K jejich zacelení dojde jen na povrchu a k znovuotevření stačí i nepatrná zátěžová situace.

Pozdní následky nejbrutálnější šikany mají charakter až vyhlazovacích táborů. Znaky, které se na oběti projevují, si jsou velice podobné.

U takových žáků se často vyskytují:

- chronické depresivní stavy
- poruchy přizpůsobivosti
- poruchy vývoje osobnosti.

Shodné důsledky šikany se dají vysvětlit tím, že oběti zakoušeli stejné pocity - strach o život, ponižování a zbavení práv. (M. Kolář, 2001, s.101-102)

3.3 Pedagog jako účastník šikany

Víme, že o šikaně na školách se v dnešní době hodně hovoří a školy se tento problém snaží co nejúčinněji a nejefektivněji řešit. Vypracovávají různé strategické plány jak proti šikaně bojovat a zavádí pro své žáky výchovné programy, ve kterých kladou velký důraz na nutnost potírání šikany. Také zpracovávají programy na pomoc šikanovaným i šikanujícím. Všechny tyto programy mají mít na základních školách své místo, protože právě v této věkové kategorii jsou žáci k tomuto problému nejvímavější. S prevencí by se mělo začínat již u žáků nižších ročníků prvního stupně, na které mívá učitel ještě poměrně velký vliv. Naopak starší žáci již jsou v drtivé většině proti účinkům těchto programů značně odolní (Ch.Kyriacau, 2005 s.36-38)

Na základních školách najdeme mnoho pedagogů, kteří si uvědomují závažnost šikany a tato problematika jim není lhostejná. O šikaně ochotně a otevřeně diskutují, vyměňují si vzájemné poznatky a řešení týkající se tohoto problému. (P. Říčan, 1995, s.43)

Bohužel, v některých případech se stává, že sám učitel pomůže rozvinout šikanu ve třídě nebo ve škole. Spouštěčem pro šikanu v těchto případech mohou být ironické, jízlivé či posměšné poznámky na adresu žáků. Spouštěčem se může stát i původně dobře myšlené ale neodborně provedené sociometrické šetření (například otázka: Vedle koho by jsi nechtěl sedět?). I když se výsledky šetření žáci nedozví, o přestávce tuto otázku přirozeně proberou a sami se doberou výsledku.

Pozice nejčastěji označovaného žáka je pak ohrožena, může přijít i o spolužáky, se kterými měl dosud dobrý vztah a oni netušili, že mají za kamaráda neoblíbeného spolužáka. (P. Říčan, P. Janošová 2010, s.65-68)

Někteří učitelé záměrně nebo bezděčně šikanu ignorují a nechtějí se jí příliš zabývat, přestože Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy jim ukládá nést odpovědnost za šikanu. V případě, že by učitel nevyřešil šikanu, která mu byla oznámena, může být za to trestán. Řešit šikanu je ale složité, obzvláště v případech, kdy je šikana dle Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy definována značně široce a zahrnuje například i pomluvy či nepřímou šikanu proti níž jsou pedagogové často bezmocní.

Jiní učitelé vysvětlují svoji nechuť k řešení tohoto patologického jevu tím, že tento problém si děti musí vyřešit samy mezi sebou.

Mezi typický předsudek učitelů proč proti šikaně nezasahovat, je jejich osobní názor, že jejich zásah by stejně situaci nevyřešil a že šikana by se odehrávala dále, jen by se pečlivěji tajila. (P. Říčan, 1995, s.67)

3.4 Rodič jako účastník šikany

Stejně jako většina populace i rodiče dětí, které se mohou setkat se šikanou ve škole, mají o tomto problému malé povědomí a často ho podceňují.

V případě, že je sama škola o tomto problému neinformuje a nevyzve je ke spolupráci, tak o problému sami neuvažují a nepřipouští si, že by se mohl týkat i jejich dětí.

Rodiče agresorů se zpravidla vůbec nedozvědí, že jejich dítě někoho šikanuje, protože s nimi o tom nemluví. Pokud je škola dostatečně a důkladně neinformuje o chování jejich vlastního potomka, pak často jeho prohřešky nevnímají. Když se o šikaně dozví, jejich reakce bývají různé.

Jedna skupina rodičů chování svých dětí označuje za „klukovinu“ či „lumpárnu“.

Druhá skupina rodičů preferuje fyzické tresty, když se dozví o chování svého dítěte k ostatním spolužákům, svého syna či dceru bez milosti seřeže. Takovéto jednání je spíše ke škodě, protože v dítěti agresivní chování spíše upevní než oslabí.

Jiní rodiče naopak chování agresora uvítají a oceňují jeho ostré lokty, které mu podle nich pomohou obstát v tomto světě.

Šikanovat může opravdu každý a tak není výjimkou, že šikanují žáci sponzorů školy, kteří o sobě dobře vědí, že jsou „nedotknutelní“ a proto mají velké pole působnosti.

Pokud škola zareaguje a rodičům oznámí, že jejich potomek šikanuje spolužáky, rodiče na toto sdělení často reagují arogantně a k obhajobě svého potomka použijí vše o čem si myslí, že by mohlo zapůsobit. Jejich chování brzdí vyšetřování a následné řešení šikany. Svým jednáním šikanu nepřímo podporují a vlastního potomka utvrzují v tom, že nedělá nic špatného. Ale i mezi rodiči agresorů se najdou tací, kteří si uvědomují, že chování jejich dítěte není v pořádku a chtějí vzniklou situaci ve spolupráci se školou řešit.

Rodiče obětí mají větší šanci, že se jim potomek se svým trápením i přes výhrůžky agresorů svěří nebo jsou příznaky šikany zřejmé natolik, že si jich rodiče sami všimnou. O problému se často dozvídají dříve než rodiče agresorů.

Mnoho obětí však své rodiče žádá, aby do vzniklé situace nezasahovali a škole nic neoznamovali a někteří rodiče jejich přání vyhoví. Buď nevěří tomu, že učitelé jsou ochotni a schopni účinně a efektivně proti šikaně zasáhnout anebo se naopak obávají, že by stížnosti jen školu rozhněvaly.

Část rodičů si myslí, že šikana prostě k dětství patří a že je to jev, který se prostě musí přetrpět. Své děti nabádají k tomu, aby se nebránily, protože by mohly agresora ještě více rozzuřit. Dítěti radí, aby se ani slovně nehájilo. Neprovokovalo agresora a hlavně aby se nepralo. Rodiče bývají často bezradní a zaskočení. V některých případech dokonce obviní

vlastní dítě z toho, že si problémy způsobilo samo. Svým chováním chtějí ze sebe smýt pocit viny, který mají. Po dítěti pak nerealisticky chtějí, aby si problém vyřešilo samo. Svým jednáním v dětech prohlubují pocit nedostatečnosti.

Chování rodičů obětí se nedá paušalizovat a zobecňovat. Mnozí rodiče jednají správně a své dítě emočně podpoří. Zajistí mu ochranu, sami se informují o problematice šikany a ochotně spolupracují se školou. Jejich pomoc může být pro pedagoga velice přínosná. Jiní rodiče se pro školu stávají přítěží, protože po ní žádají odškodné za způsobenou újmu ať již psychickou nebo fyzickou a nehodlají problém šikany jen tak zamést pod koberec. (P. Říčan, P. Janošová, 2010 s. 68-70)

4 Postup při odhalování šikany

Rychlost objasňování šikany závisí na množství informací o jejím průběhu, které se podaří pedagogovi získat. Situace je jednodušší tehdy, když je agresor přistižen přímo při činu. Ale i v tomto případě musí učitel zjistit řadu důležitých informací, aby mohl zjednat trvalou nápravu. Zajímat by ho především měla délka trvání šikany, její četnost, počet agresorů, počet obětí a tak dále.

Při vyjasňování šikany je vždy velice důležité zachovat klidnou hlavu a to i v případě, že jsme šokováni brutalitou žáků, u kterých bychom podobné chování vůbec nepředpokládali. Současně však učitel musí dát jasně a důrazně najevo, že s tímto chováním nesouhlasí a rozhodně ho nebude trpět. Je velice důležité, aby odsoudil čin nikoli osobu agresora. Pro správný průběh vyšetřování je nutné zamezit kontaktu agresorů, aby nedostali příležitost se vzájemně domlouvat nebo ovlivňovat svědky.

Jiná situace nastává v případě, že agresor nebyl přistižen přímo při šikanování oběti, ale existuje důvodné podezření, že se šikana na škole odehrává. V takovém případě by škola měla o pomoc požádat zkušené poradenské zařízení. Zkušený psycholog dovede odhalit šikanu, vytipovat agresory i oběti i problémy, které k tomuto patologickému jevu vedou.

Zařízení má ale funkci konzultanta a své pracovníky nemá na škole denně. Je proto velice důležité si uvědomit, že zodpovědnost za děti stále leží na škole. Třídní učitel by se svoji třídou, ve které se šikana objevila, měl pracovat dle rad poradenského zařízení a věnovat svým žákům zvýšenou pozornost.

V případě, že agresorovo chování naplňuje podstatu trestného činu, měla by být vždy přivolána na pomoc Policie ČR. (P. Říčan, P. Janošová, 2010, s.73-85)

4.1 Varovné signály

Každé dítě reaguje na šikanu individuálně a jeho reakce je ovlivněna celkovou osobností dítěte. Jeho schopností čelit zátěžovým situacím a stylu výchovy, která na něm byla uplatňována. Svoji roli také sehrává druh a intenzita šikany, která je na oběti páchána.

Z toho vyplývá, že u každé oběti se vyskytují různé znaky chování jako reakce na šikanu. Univerzální signály neexistují, přesto je možné si povšimnout určitých znaků, ze kterých lze na šikanu usuzovat. Zvláště pokud se jich objevuje více pohromadě.

Je dobré, aby níže popsané signály znali jak rodiče tak i učitelé a při jejich výskytu zvažovali zda se nejedná právě o šikanu.

Znaky nepřímé šikany: V tomto případě mohou být varovnými signály soustavné posměšky, poznámky, urážky či nadávky spolužáků na účet určitého dítěte. Mohou se vyskytovat i hrubé žerty či nemístné přezdívky. Rozhodující pro určení jedná-li se již o šikanu je to, jak zmíněný žák takové chování snáší.

Spolužáci s obětí mohou komunikovat jen nepřátelským a nenávislným tónem nebo jím dokonce zcela otevřeně pohrdají. Často se stává, že si spolužáci z oběti dělají vlastního sluhu. Rozkazují mu panovačným tónem a využívají jeho strachu k tomu, aby vykonal to co si přejí. Vyžadují po něm jeho osobní věci či peníze. Pod pohrůzkou násilí ho nutí vykonávat nemorální věci a dohání ho leckdy až k páchání trestné činnosti či k spoluúčasti na ní.

Podezřelé jsou také opakující se rvačky s nápadným nepoměrem sil, kdy se oběť nebrání nebo se snaží ze vzniklé situace uniknout, ale agresor jí útěk nechce umožnit.

Znaky přímé šikany: Dítě se straní kolektivu. Nevyhledává své spolužáky, o přestávce opouští třídu nebo se drží v blízkosti učitele. Na první pohled působí zaražené smutně až depresivně. Příliš nekomunikuje a postupně se stává uzavřeným i na neadekvátní projev reaguje často pláčem. V noci může dítě trpět nespavostí nebo se u něj mohou objevovat noční můry a noční děsy.

Ve škole často dochází k zhoršení prospěchu. Dítě je nesoustředěné a narůstají mu absence z důvodu časté nevolnosti, bolesti břicha a hlavy. Do školy či ze školy chodí oklikami a po návratu domů má často roztrhané oblečení nebo poškozené školní pomůcky. Domů přichází hladové, přestože mělo připravenou svačinu a zajištěný oběd.

Postupně ztrácí zájem o vše co ho dosud bavilo, odmítá sám chodit ven. Začíná se mu stále nedostávat peněz, přestože dostává pravidelně kapesné a nic nového si nekupuje. Mohou se u něj začít vyskytovat časté úrazy jako jsou odřeniny, popáleniny, lehký otřes mozku, naraženiny či zlomeniny. Původ zranění není dítě schopno uspokojivě vysvětlit.

Při tělesné výchově je volen do družstva pro týmový sport vždy mezi posledními. Má-li dítě hovořit před třídou, je ustrašené a nepřiměřeně nervózní. Může začít uvažovat a mluvit o sebevraždě či se o ni pokusit.

Když se u dítěte objeví výše uvedené znaky, nemusí se vždy jednat o šikanu. Dítě může trpět i jiným problémem, ale tyto projevy by v žádném případě neměly zůstat rodičům nebo pedagogickým pracovníkům skryté a vždy by měli pátrat po jejich příčině. (Lenka Skácelová, 2004)

4.2 Průběh šikany

Šikana se neodehrává ve vzduchoprázdnu a proto se netýká jen agresora a jeho obětí, ale jedná se o problém celé třídy. Šikana se neobjeví ze dne na den, naopak se vyvíjí a má svou dynamiku. Její průběh se dá rozdělit do pěti fází.

1 Fáze zrod ostrakismu Jedná se o mírnou formu šikany převážně psychického charakteru. Jako oběť ostrakismu je nejčastěji vybírán žák, který ve většině případech stojí na okraji třídy, není vlivný ani oblíbený a ostatní ho více či méně odmítají. Takový žák se ve skupině necítí dobře. Většina spolužáků se s ním postupně přestává bavit, pomlouvají ho či záměrně ignorují. Na jeho účet dělají nejrůznější legrácky a spřádají proti němu intriky. Tato situace sama o sobě je již zárodečnou formou šikany a když se nezačne včas řešit, hrozí riziko dalšího negativního vývoje.

2 Fáze fyzická agrese přitvrzování manipulace V situacích, které jsou pro třídní kolektiv náročné a při kterých stoupá napětí, potřebuje skupina svoji tenzi vybití či vykompenzovat. Vhodnou obětí se stávají právě žáci, které skupina nepřijímá a přehlíží je. Spolužáci si na nich ventilují své negativní pocity. V tuto dobu se manipulace zesiluje a na řadu přichází i fyzické násilí.

3 Fáze klíčový moment – vytvoření jádra Jestliže se nejpozději v tomto stádiu nezavedou účinná opatření, přehoupne se počáteční šikana do pokročilé. Postupně se začne utvářet skupina agresorů. Ta začíná spolupracovat a postupně rozkládá celou třídu. Z počátku se nejvhodnější obětí stává již prověřený žák, který neklade příliš velký odpor.

4 Fáze Většina přijímá normy Pokud se ve třídě nenajde silná skupina, která by se dokázala postavit iniciátorům šikany, pak normy agresorů postupně přijímá většina žáků a považují je za nepsaný zákon. Postupně dochází k proměně celé skupiny a i mírní a ukáznění žáci se začínají chovat agresivně k týraným spolužákům. Pedagogové nad třídou ztrácejí vliv, to co říkají ustupuje zcela do pozadí. Normy pro celý kolektiv udává pouze skupina agresorů, ostatní žáci je ve většině případech zcela a bez výhrad berou za své.

5 Fáze Totalita neboli dokonalá šikana Když nepřijde pomoc zvenčí proces šikany se brzy dostane do posledního stádia. V tomto stádiu jsou již normy plně přijímány celým třídním kolektivem a dochází k úplnému nastolení totalitního režimu. Třída se rozdělí na dvě skupiny a to na agresory a na oběti. Agresoři sami sebe pasují na otrokáře a z obětí si udělají otroky. Důkazem moci otrokářů je také to, že otrokům mohou libovolně způsobovat bolest či využívat je nejrůznějšími způsoby. Oběti se nejsou schopni bránit.

Agresoři ztrácejí poslední zbytky soudnosti a smysl pro realitu. Mají nutkání k opakujícímu se násilí a v celé třídě jasně vítězí zlo. Původně neutrální nebo opoziční jedinci či skupiny vůči

agresorům přebírají jejich chování jako normu a přímo či nepřímo se do šikany také zapojují. (M. Kolář, 2001, s.35-41)

4.3 Spolupráce rodiny a školy

V případě, že rodiče mají podezření, že se jejich dítě stalo obětí šikany, je dobré si s ním na toto téma pohovořit, aby zjistili zda mají pravdu nebo zda se mylí. Rodiče by se neměli ptát přímo zda dítě někdo šikanuje, ale měli by volit otevřené otázky, na které nelze odpovědět pouze ano nebo ne. Dítě by mělo vědět, že ve svých rodičích najde podporu a že se jim může bez obav se vším svěřit.

Pokud se vzájemným rozhovorem rodičů a dítěte podezření šikany potvrdí, je dobré, aby si rodiče poznamenali všechny zjištěné informace i s daty a místy, kdy a kde k šikaně došlo. Samozřejmě do poznámek také zahrneme jména agresorů, pokud jsou nám známy. Je dobré si vše poznamenat proto, aby rodiče v dalších fázích řešení šikany v rozrušení na nic důležitého nezapomněli.

Následně by rodiče měli zajít do školy, kterou dítě navštěvuje a promluvit si s jeho třídním učitelem. V případě, že on již o šikanování ve své třídě ví, ale nijak situaci neřeší a nebo je-li on sám přímým či nepřímým aktérem šikanování, pak by se rodiče měli rovnou obrátit na ředitele školy.

O probíhající šikaně by si rodiče měli také promluvit s vedením školy. Na schůzku s ředitelem školy je vhodné vzít si s sebou někoho, kdo rodičům dodá podporu. Je vhodné, (pokud je to možné) když se dostaví oba rodiče nebo když si rodič přizve na pomoc přítele či člena rodiny, kterému důvěřuje.

Pokud škola šikanu nechce řešit, je dobré problém ještě zkontrolovat se zástupci rodičovského sdružení nebo školní rady. I na tyto schůzky je lepší chodit ve dvojici a vzít s sebou kopii svých písemných záznamů.

Když ani tento krok napomůže, je dobré obrátit se na školní úřad či školní inspekci a informovat je o vzniklém problému. Také je možnost o nastalé situaci uvědomit ministra školství, aby s využitím svých statutárních pravomocí zakročil. Rodiče mohou také požádat o pomoc právníka, s jeho výběrem jim pomohou místní občanskoprávní poradny, které se specializují na práva dítěte.

Jsou-li všechny z předešlých kroků neúčinné, je dobré zvážit zda dítě nechat na škole, která nedbá o blaho svých žáků nebo zda je ho lepší přemístit na jinou školu.

Naštěstí většina škol má zájem šikanu řešit a co nejrychleji s ní u nich na škole skoncovat, takže zpravidla není nutné vyčerpat všechny výše uvedené kroky. Navíc na všech základních

školách by již měli působit výchovní poradci-metodici prevence, kteří v optimálním případě vědí jak v případě šikany správně a efektivně postupovat. Mnohé školy také spolupracují se školními psychology nebo speciálními pedagogy. Dobře se také osvědčuje vzájemná spolupráce základních škol a pedagogicko-psychologických poraden. (M. Elliottová, 1995 s.84-88)

4.4 Postup při vyšetřování šikany

Postup vyšetřování šikany ovlivňuje mnoho faktorů. Určité zásady by ale měly platit vždy. Šikana by nikdy neměla být vyšetřována před celou třídou a to ať už za přítomnosti oběti nebo v jeho nepřítomnosti. Stejně tak by nikdy nemělo dojít k přímé konfrontaci agresora s obětí. Agresor má jasnou převahu nad obětí a oběť pak ze strachu z hrozby dalšího násilí vše popře a mluví v agresorův prospěch, přestože ji agresor prokazatelně týrá.

Vhodný a osvědčený postup je vyslechnout nejdříve oběť a informátory, hned po nich vytipovat ze třídy vhodné svědky. Svědci by měli být takoví žáci, kteří s obětí sympatizují nebo jí alespoň neodmítají a v soukromí s nimi pohovořit. Úplně na závěr by pedagog měl konfrontovat agresora s výsledky, které během vyšetřování zjistil. V žádném případě nesmí prozradit zdroje, které mu informace poskytly.

Smyslem uvedeného pořadí je zjistit co nejvíce údajů o probíhající šikaně, které později povedou k usvědčení agresora. U agresora (zvláště ve vyšším ročníku základní školy) se dá předpokládat, že se bude snažit vše popřít a vytvoří si velice dobrou obhajobu pro své chování. Mnozí agresori dokáží velice rychle a účinně zpracovat svědky ve svůj prospěch.

Je velice vhodné, aby vyšetřování probíhalo velmi nenápadně. Nesmí dojít k jeho brzkému prozrazení a tím i včasnému varování agresora. Agresorovi bychom tím dali potřebný čas na přípravu obhajoby. Moment překvapení agresora je vždy nejúčinnější.

Rozhovor s oznamovatelem šikany by měl probíhat v klidném prostředí. Pedagog by měl zpočátku nechat hovořit informátora samostatně, vlastními slovy a snažit se ho povzbuzovat k tomu, aby řekl co nejvíce. Poté co informátor sám domluvil, by mu učitel měl položit několik dodatečných otázek, které povedou k upřesnění výpovědí a dosud jasně a přesně nezazněly. Například: Kdo všechno patří k agresorům? Jak často se šikana odehrává? Jakým způsobem? Kde k ní dochází? Učitel by se měl zamyslet nad vzájemným vztahem oběti a agresora a zvážit jak je podaná informace věrohodná. Pokud je informátorem sama oběť, pak by měla být oceněna její odvaha a důvěra. Oběti by měla být také dána najevo podpora a příslib ochrana. Je dobré mít na paměti, že udání může být falešné, ale vždy

k němu musíme přistupovat tak, jako by bylo zcela pravdivé a nikdy ho nesmíme brát na lehkou váhu.

Jestliže informátorem není sama oběť, pak je třeba co nejméně nápadně pohovořit i s ní. Pokud je to pro oběť v dané situaci únosné, můžeme ji požádat, aby sepsala vše co vypověděla. Jestliže došlo k viditelnému zranění, je nutné ho fotograficky zdokumentovat. V nutném případě zavoláme lékaře nebo Polici České republiky. I za této situace jednáme neprodleně, odkládání by nebylo vhodné pro oběť ani by neprospělo pověsti školy. Poté by se měla uskutečnit schůzka třídního učitele, ředitele školy, výchovného poradce a metodika prevence, na které by se mělo zvážit zda si s šikanou poradí sama škola anebo jestli je vhodné na pomoc přizvat odborníky zvenčí. V žádném případě ale nesmíme zapomenout zajistit co nejdříve ochranu oběti a být v ní důslední. Při zajišťování ochrany je nezbytné zajistit doprovod oběti do školy i domů, zamezení dosavadního násilí a informovat rodiče oběti. V krajním případě, pokud není možné žádné jiné řešení, je nutné zvážit zda není vhodné, aby dítě do vyřešení celé situace zůstalo doma.

Po rozhovoru s informátorem a obětí, přichází na řadu rozhovor se svědky. Za svědky by si měl pedagog vybrat takové žáky, kteří mají k oběti kladný nebo neutrální vztah. Teprve pak brát v úvahu jejich charakter a vztah ke škole a k vyučujícím. Máme-li podezření, že budou lhát, vybereme takové, u kterých je vyšší pravděpodobnost, že se do svých lží rychleji zapletou. Při rozhovoru se zaměřujeme na co nejpresnější údaje a detaily. Ptáme se ale i na pocity a postoje svědků. Tyto otázky mohou být cenným nástrojem pro posouzení jejich objektivitu. Je-li to třeba ujistíme svědky o tom, že neprozradíme jejich informace. Během rozhovoru si pečlivě zapisujeme vše co vypovídají a záznamy si uschováme.

Po vylechnutí všech předešlých aktérů přichází na řadu samotný agresor. Pedagog by měl být u něj připraven na lži, výmluvy a manipulace a to i v případě, kdy byl viník přistižen přímo při činu. Pokud je agresorů více, vyšetřujeme každého zvlášť. Později jejich verze konfrontujeme a soustředíme se na sebemenší rozpory v jejich výpovědích.

Při rozhovorech se všemi výše uvedenými aktéry šikany platí určitá společná pravidla. Základním pravidlem je naše naprostá diskrétnost, nikomu neprozrazujeme co jsme se již dozvěděli a od koho dané informace pocházejí. Všímáme si také neverbální komunikace, zblednutí, zčervenání, uhýbání pohledem a tak dále.

Při vyšetřování si pedagog může pomoci drobnou lží a předstírat, že již ví to co se právě chce dozvědět. Při výslechu oběť povzbuzujeme a dopřáváme jí dostatek času pro výpověď. Naopak agresory se při výslechu snažíme co nejvíce znejistit a vyžadujeme rychlou přímou odpověď na položenou otázku. Hrozíme přísným trestem a poukazujeme na

skutečnost, že jejich chování naplňuje podstatu trestného činu a že přiznání je polehčující okolností.

Při výslechu agresora, který byl přistižen přímo při činu a tak o jeho vině není nejmenší pochybnost, by neměl učitel dávat najevo své opovržení jim. A to ani v případě, že je jeho brutalitou šokován. Vždy by si měl zachovat objektivitu. Jsou známy i takové případy, kdy slabší žák soustavně provokuje a terorizuje silnější spolužáky a když se mu dostane víceméně „spravedlivé a přiměřené odplaty“, jde si na jejich chování stěžovat učitelům.(P. Říčan, P. Janošová, 2010, s.73-85)

5 Postup při řešení šikany

Jestliže je již šikana prozrazena, agresori jsou odhaleni a potrestáni, mohlo by se zdát, že pedagog vše úspěšně vyřešil a jeho práce je u konce. Opak je však pravdou, kdyby se situace dále neřešila, hrozilo by velké riziko, že by se brzy vše vrátilo do starých zajetých kolejí. Agresor by si dal jen větší pozor na to, aby jeho chování bylo méně nápadné a aby jeho oběť měla daleko větší strach o jeho chování někomu opět říci. Jedinou změnou by tedy bylo, že šikana by nabrala na rafinovanosti a oběť by ztratila důvěru v pedagoga, že takovému chování může účinně a trvale zabránit a se svým osudem by se snažila smířit. Tato situace by vedla k rozkladu její celkové osobnosti a hrozilo by riziko, že by na ni mohla zanechat celoživotní následky. Ani pokusy o sebevraždu v souvislosti se šikanou nejsou výjimkou.

Je potřeba i po odhalení a první intervenci s aktéry dlouhodobě a systematicky pracovat. V případě oběti musíme zpracovat na znovuzískání sebevědomí a sebedůvěry, které bylo nepříjemným zážitkem značně otřeseno. Je dobré se také zaměřit na to, aby se oběť naučila vystupovat sebevědomě a nebojácně. Agresor si vybírá právě ty spolužáky, na kterých je na první pohled vidět, že mají strach a nedovedou se dostatečně účinně bránit.

U agresora je naopak nutné rozvíjet dostatečnou míru empatie, protože ta mu často schází. Stejně tak je dobré pracovat s jeho agresí a naučit ho vhodným způsobem ji vybit. Osvědčuje se také dát agresorovi možnost vyniknout a zajistit si pozornost v určité společensky oceňované oblasti. Je-li agresor sportovně nadaný, je dobré pro něj vybrat vhodný sport, ve kterém svoji agresi může dostatečným způsobem vybit.

Při práci s aktéry šikany nesmíme také zapomenout na třídní kolektiv, který je značnou měrou epidemií šikany také postižen. Právě třída nás svým chováním může upozornit na případný výskyt ohniska opětovné šikany. Existuje mnoho různých sociometrických testů ukazujících oblibu a vliv jednotlivých členů třídy podle kterých zkušený pedagog může poznat začínající šikanu, potencionální oběti i aktéry. S těmito informacemi pak může takovému chování společně s vlivnými žáky ve třídě, kteří izolovaného jedince ještě neodmítají, včas zabránit a šikana nemusí vůbec propuknout.

Vždy když řešíme problém šikany, musíme mít na paměti, že se může jednat o trestný čin. Zvláště u žáků, kteří již dosáhli patnácti let a jsou již trestně odpovědní. V takovém případě je potřeba nastalou situaci včas nahlásit a do vyšetřování zapojit Policii České republiky. V každém případě je potřeba chránit oběť nikoli „falešně“ chránit agresora před odpovědností za vlastní chování. (M. Kolář, 2001, s.107-120)

5.1 Individuální práce s obětí

Jedinci, kteří jsou vystavováni posměchu nebo týrání, reagují často předvídatelně. Krčí se, choulí se do sebe, utíkají, agresorům se nedokáží podívat do očí. Takové chování v trýzniteli vyvolává ještě větší chuť v šikaně pokračovat nebo jí dokonce přiostrit.

V tomto případě oběť potřebuje tajnou zbraň, která jí pomůže navodit pocit moci a schopnost čelit útoku. Jestliže oběť věří, že její nacvičené chování může agresora vyvést z míry a útok odvrátit, uvolní se. Jedná s větší sebedůvěrou, nekrčí se a neutíká. Právě tato změna v reakci oběti na útok agresora může narušit začarovaný kruh opakujících se vzájemných interakcí dvou hlavních aktérů šikany.

Vhodnou metodou pro individuální práci s obětí je naučit dítě říkat jasné a rázné ne v takových případech, které se neslučují s jeho přesvědčením. Společně s dítětem můžeme například nacvičit sebedůvěrou chůzi, protože při výběru oběti sehrávají významnou roli neverbální signály, které oběť vysílá do svého okolí.

I. Naučit se říkat ne - obětí šikany bývají převážně bojácné děti, pro které je velice důležité naučit se v běžném životě užívat slovo ne a klást odpor.

Slovo ne má velkou váhu pokud zní přesvědčivě a sebejistě. Přesně takto musí znít v situacích, kdy po dítěti někdo žádá něco s čím nesouhlasí a nebo ho to přivádí do rozpaků.

Rodič při nacvičování představuje neznámého člověka a dítě musí jeho návrhy odmítat. Na začátku klademe jednoduché otázky, protože jejich odmítnutí dítěti nečiní potíže. Později přidáváme otázky spojené s přáním či příkazem, to již je pro dítě složitější, protože dítě má snahu vyhovět, ale případný souhlas pro dítě nese určité riziko. Na závěr nácviku vznášíme požadavky rozkazujícím a agresivním způsobem. Dítě se musí naučit odmítat i agresivní rozkazy rázným a nesmlouvavým odmítnutím.

II. Nacvičování chůze - k posílení vlastní sebedůvěry u oběti také pomáhá nacvičování sebedůvěrné chůze. Na začátku tréninku dítě vyzveme, aby se zkusilo projít jako by se právě něčeho bálo, tedy se svěšenou hlavou a s patřičným přihrbem. Následně se ho zeptáme, jak se při takové chůzi cítilo. Dítě většinou odpoví, že cítilo stud, méněcennost, trapnost či ustrašenost.

V druhé fázi tréninku nacvičujeme opačný postup, tedy dítě dostane za úkol chodit hrdě se vzpřímenou hlavou, delšími kroky a s přímým pohledem před sebe. Poté se ho opět zeptáme, jak se při nácviku cítilo. Dítě většinou uvádí, že si více věřilo, cítilo se silnější a sebedůvěrnější.

Tyto nácviky zkoušíme několik týdnů a snažíme se do nich zapojit i ostatní členy rodiny či známe, trénink se pak stává zajímavější a věrohodnější. Zkoušíme je zapojovat i

v reálných (pro začátek ne příliš reálných) situacích. Jestliže však nácvik vyvolává v oběti přílišné napětí, je vhodnější s ním přestat. (K. Vágnerová, 2009 s. 104-109, E.M Fieldová, 2009 s 203-220)

5.2 Individuální práce s agresorem

Práce s agresorem bývá obtížná, zdlouhavá a náročná. Přesto by na ni pedagog nikdy neměl rezignovat. Jen změnou chování agresora je možné zabránit opakování šikany a násilí a to nejen v přítomnosti, ale i v daleké budoucnosti. Velice důležité je, aby učitel vhodnou formou, například hrou přizpůsobenou mentální úrovni dítěte, pracoval na kultivaci osobnosti agresora a na jeho emocionálním a osobnostním rozvoji. Jedním z hlavních úkolů pedagoga je také podněcovat sebekontrolu a správné hodnotové žebříčky agresivního jedince. K tomu, aby výše uvedené činnosti bylo možné uskutečnit, je za potřebí jedince správně motivovat.

I. Kultivace osobnosti – Děti by se měly učit postupně uvědomovat, usměrňovat a řídit vlastní prožívání. Pod pojmem kultivace osobnosti si lze tedy představit porozumění vlastním myšlenkám, citům a všemu co děláme. Tedy jaké si usilování o poznání sebe sama. Kultivace je velice důležitá k tomu, aby děti dokázaly správně předvídat následky svého chování. V případě agresorů se často vyskytuje nízká úroveň kultivace osobnosti, proto reagují impulzivně, nepředvídatelně, nepromyšleně a skutečnost vnímají pouze jako sled náhodných událostí. Neuvědomují si vzájemnou souvislost a propojenost mezi nimi.

Pedagog by proto měl v dětech podporovat a posilovat tři velice důležité schopnosti a to plánování, monitorování a hodnocení

Při **plánování** by se děti měly naučit stanovit si cíle, u kterých je třeba počítat s tím, že se při jejich plnění mohou naskytnout komplikace. Děti musí naplánovat postup vedoucí k vytýčenému cíli a předem předvídat možný výsledek činnosti.

V případě **monitorování** je třeba, aby dítě mělo neustále na mysli cíl a vědělo v jaké fázi jeho plnění se zrovna nachází. Je také velmi důležité, aby se samo naučilo sledovat chyby a překážky, které se vyskytly a aktivně se podílelo na jejich odstraňování.

Při **hodnocení** se po dítěti vyžaduje, aby samo zhodnotilo účinnost použitých strategií a pokroků, kterých dosáhlo při dosahování cílů. Na závěr může práci dítěte ohodnotit pedagog.

Návrh činností na rozvoj kultivace osobnosti: Každé dítě si vytvoří vlastní seznam věcí, které se mu daří a v kterých je dobré. Po vypracování seznamu děti požádáme, aby seznam ukázaly ostatním a společně si své seznamy porovnaly. Zjistí v čem se shodují a v čem se naopak liší.

II. Rozvoj emocionalizace - Citová výhova je velice důležitá oblast v rozvoji celkové osobnosti dítěte, protože emoce jsou přímo odpovědné za chování dítěte. Je velice nutné emoce rozvíjet a pracovat s nimi. Obzvláště u agresorů, kteří s emocemi často mívají potíže.

Hlavní emoce:

- a) **Hněv** – rozhořčení, nesnášenlivost, násilnictví, zuřivost, podrážděnost
- b) **Smutek** – žal, melancholie, sebelítost, osamělost, sklíčenost, deprese
- c) **Strach** – starost, úzkost, obavy, nervozita, znepokojení, leknutí, pochybnost, ohrožení, zděšení, hrůza, panika, fobie
- d) **Radost** - štěstí, uvolnění, rozkoš, euforie, extáze
- e) **Láska** - přijímání druhých, přátelství, důvěra, laskavost, oddanost
- f) **Překvapení** – šok, úžas, údiv, podiv
- g) **Odpor** – opovrhování, pohrdání, hrůza, averze, nechut', hnus
- h) **Hanba** – rozpaky, pocit viny, výčitky svědomí, poníženost, pokora, lítost

Kombinací výše uvedených citů a emocí se dostaneme ke komplexním citovým stavům a procesům. Například **žárlivost** = strach + láska + hněv nebo **lenost** = motivační faktory + pasivita + pocit spokojenosti a klidu. Na projevy některých emocí má vliv kultura, ve které jedinec žije. Jiné se projevují ve všech kulturách stejně a při jejich projevech vždy hraje svoji roli temperament člověka a jeho aktuální nálada.

Věci, které děláme, jsou ovlivněny naším citovým prožíváním, protože emocionální chování je mnohem rychlejší než racionální. V souvislosti s emocionalitou rozlišujeme emocionální inteligenci a emocionální nigramotnost. Děti s rozvinutou emocionální inteligencí se dokáží samy motivovat, nevzdávají se, když se vyskytnou obtíže a frustrace, dokáží se vcítit do druhého a nikdy neztrácí naději. Děti emočně nigramotné obvykle bývají přehnaně pasivní, uzavírají se do sebe, nekomunikují s okolním světem a stávají se z nich samotáři. Vzniká u nich vysoká míra úzkosti, deprivace, strachu. Často se jim zdá, že jsou zbyteční a že je nikdo nemá rád. Velké potíže se u nich vyskytují v oblasti soustředění. Všechno je lehce rozruší, nevydrží klidně sedět a bývají často zasnění. Takové děti se snaží za každou cenu dosáhnout pozornosti a to i za cenu agrese, hádek a ničení majetku. Právě agresori bývají často emočně nigramotní.

Návrh činností na rozvoj emocionalizace osobnosti: Hráči se rozdělí do dvojic a každá dvojice dostane jednu tužku a jeden papír. Jejich úkolem bude nakreslit společný obrázek. Před zahájením práce ani během kreslení spolu děti nemohou mluvit nebo se jiným způsobem domlouvat na tom co budou kreslit. Na závěr každá dvojice ukáže obrázek, který

nakreslila a každý sám za sebe krátce pohovoří o svých pocitech z jeho kresby. Řekne, kdo z dvojice byl iniciativnější a jak se dohodli na společné tvorbě.

Rozvoj sebekontroly a správné hodnotové orientace – Pod těmito pojmy se skrývá sebepoznávání, sebehodnocení a především pozitivní vnitřní disciplína. Bez určité míry sebeovládání, režimu, pořádku a postupu se ve výchově neobejdeme. Cílem pedagoga by mělo být především rozvíjet hodnotovou orientaci žáků a systematicky pracovat s jejich sebekontrolou a motivací tak, aby dítě znalo své cíle a snažilo se je naplnit a dosáhnout jich.

Někteří jedinci, ale neumí dodržovat zásady, normy a principy, které přijali za své. U takových dětí musí učitel poznat jejich preference a využít je k prospěchu všech. Pedagog na základě poznání musí s dětmi pracovat tak, aby si oblíbily hodnoty, které jsou cenné a pozitivní.

Návrh činností na rozvoj sebekontroly a správné hodnotové orientace Jména všech dětí napíšeme na kartičky a vložíme do sáčku. Každý týden ze sáčku vylosujeme jméno jednoho dítěte, které se tímto stává vyvoleným týdně. Ostatní děti vypráví, co se jim na vylosovaném spolužákovi líbí, co umí dobře dělat a čeho si na něm váží. Děti je třeba při této pro ně složité činnosti povzbuzovat. (M. Zelinová, 2007 s. 27-92)

5.3 Skupinová práce se školním kolektivem

V případě šikany je potřeba pracovat nejen s agresorem a jeho obětí, ale také s celým třídním kolektivem, který je do určité míry epidemií šikany zasažen. Může nám však ledacos o hrozící nebo již probíhající šikaně prozradit. Vhodnou formou pro práci s kolektivem jsou sociometrické dotazníky, které pedagogům umožňují sledovat růst či pokles vlivu a oblíbenosti jednotlivých členů kolektivu. Obliba a vliv se mohou měnit v souvislosti s různými událostmi.

Je důležité si všimnout, kdo je v třídním kolektivu oblíbený a kteří členové nebo malé skupinky jsou od ostatních izolovány. Izolovaní jedinci bývají často potencionálními oběťmi. Když ve třídním kolektivu objevíme izolovaného jedince nebo skupinku, můžeme se pokusit je včlenit do třídního kolektivu pomocí vlivných žáků, kteří dané jedince neodmítají.

Sociometrické techniky se vyplatí používat i jako preventivní opatření ještě před vypuknutím šikany. V takovém případě může zkušený pedagog zavést opatření, které propuknutí tohoto problému včas a účinně zabrání. Vhodné je tyto testy zařadit i po vypuknutí šikany. Mohou nám ukázat, kdo ze skupiny s danými oběťmi sympatizuje a nebo je ještě neodmítá. V případě, že jsme již proti šikaně zavedli opatření, můžeme si pomoci testu ověřit do jaké míry jsou účinná a jak se mění vztah kolektivu k oběti nebo agresorům.

Šetření je vhodné po roce opakovat a jejich výsledky porovnávat se zjištěnými údaji z předešlých let. Testů, které měří oblibu a vliv ve skupině, existuje několik. Ve své práci se podrobněji věnuji následujícím pěti technikám.

I. Morenova sociometrická technika sociometrický test je určen k diagnostice vzájemných emočních vazeb. Test se zaměřuje na tři hlavní oblasti.

- a) měření stupně integrace-dezintegrace skupiny
- b) určení sociometrických pozic ve skupině
- c) odhalení vnitroskupinových subsystémů

Sociometrie spočívá ve vzájemné volbě členů skupiny, podle které můžeme sledovat soudržnost skupiny, její vzájemné vztahy, postavení jednotlivých členů ve skupině nebo neformální vůdce skupiny.

Informace se získávají na základě výpovědí jednotlivých členů skupiny na kladené otázky. Tuto metodu je vhodné používat při práci se skupinou, kde se všichni navzájem již dobře znají a bývají v častém kontaktu. Tato technika je tedy vhodná pro práci s třídním kolektivem.

Všichni žáci písemně uvádí jména těch spolužáků, s kterými by chtěli sedět v lavici, jít na výlet, pracovat na společném úkolu a tak dále. V každé otázce může žák zvolit tři spolužáky, se kterými by se chtěl na dané činnosti podílet. Poté se vyplněné listy od celé třídy vyberou a test se vyhodnotí. Tato metoda se nejčastěji vyjadřuje sociogramem, sociometrickou maticí nebo sociometrickými indexy.

Sociogram graficky znázorňuje vzájemné vztahy a postavení jednotlivých žáků ve třídě. Žáci, kteří byli ostatními nejčastěji označováni jako ti, se kterými by ostatní chtěli trávit svůj čas, jsou neformálními vůdci a tvoří jádro třídy. Žáci, kteří nebyli ostatními uváděni, bývají v daném kolektivu naopak izolováni. V některých případech se stává, že se ve třídě utvoří ostrůvek dvou tří lidí, kteří uvádějí jen sami sebe navzájem. Takovéto žáky je třeba stejně jako ty, kteří ve třídě nejsou oblíbeni, vtáhnout do dění třídy. V řešení tohoto problému nám mohou pomoci neformální vůdci třídy v případě, že daného žáka neodmítají.

Sociogram není vhodné využívat ve třídních kolektivech, které mají více jak 20 žáků. V takovém případě se pak graf stává nepřehledným.

Sociometrická matice vyjadřuje volby jednotlivých žáků pomocí tabulky. V tabulce se zaznamenává počet uvedení jednotlivých žáků, vzájemná volba mezi žáky. I zde se uvádějí vzájemné vazby jednotlivých členů třídního kolektivu.

Sociometrické indexy v tomto případě se jedná o číselné vyjádření uskutečněných voleb. Zaměřuje se především na sledování znaků skupiny jako celku pomocí matematicko – statistických operací.

II. Technika uhádní kdo tato metoda na rozdíl od předchozí, která zkoumá skutečné vazby ve skupině, nám ukazuje jak jednotliví žáci tyto vztahy vnímají. Základem této techniky je předpoklad, že všichni žáci si všímají vlastností a chování ostatních spolužáků avšak každý svým vlastním způsobem. Pro dobré klima ve třídě je určitě dobré vědět jak na sebe žáci v třídním kolektivu vzájemně působí.

Učitel přečte jednotlivé charakteristiky žáků ze třídy, ale neuvede jejich jméno. Úkolem dětí je na papír napsat jméno žáka, na kterého se charakteristika nejvíce hodí. Pokud se charakteristika hodí na více žáků, zaznamenají všechna jména. Charakteristiky jsou přizpůsobené tomu co učitel potřebuje zjistit.

Například:

Je to někdo, kdo je mírný a vyrovnaný

Je to někdo, kdo má často dobrou náladu, je rozesmátý a nestěžuje si.....

Je to někdo, kdo bývá často sám.....

Je to někdo, kdo bývá často nedisciplinovaný.....

Je to někdo, kdo je často hašteřivý a rozzlobený.....

Pomocí této metody tedy můžeme poznat jak se vidí děti navzájem a poté jejich mínění porovnat s tím jak vidí učitel vztahy mezi žáky, jejich charakter a osobnost jednotlivých členů třídního kolektivu.

III. Technika Plebiscit náklonnosti a odporu tato metoda spočívá v tom, že každý žák ze třídy dostane papír se seznamem všech svých spolužáků. Vlastnosti každého spolužáka má obodovat v rozmezí od 0 do 4 bodů. 4 body získá dítě, kterého má hodnotící žák velmi rád, 3 body ten koho má hodnotící rád, 2 body ten ke kterému zaujímá neutrální vztah, 1 bod ten koho nemá rád a 0 bodů získají ti spolužáci, s kterými hodnotící žák má velmi negativní vztah.

Pomocí této techniky se třídní kolektiv dá rozdělit do 3 kategorií a) žáci u ostatních velmi oblíbeni, b) žáci, ke kterým ostatní zaujímají neutrální postoj a c) žáci, kteří jsou v kolektivu neoblíbeni.

IV. Technika hodnotící stupnice tato metoda umožňuje uvést na škále jména spolužáků, které charakterizují určitý stupeň intenzity vlastnosti, které nás zajímají. Například žák může hodnotit organizační schopnosti a na stupnici uvést ty, kteří mají velmi vysoký nebo naopak velmi nízký stupeň této dovednosti. Počet uváděných žáků závisí na tom kolik z nich

splňuje dle respondenta uvedená kritéria. V některých případech se může dokonce stát, že tato kritéria dle hodnotícího žáka nesplňuje nikdo. (E. Gajdošová, G. Herényiová, 2006 s.109-125)

V. Sorad tato technika nám přináší mnoho cenných údajů o pozicích a rolích, které v třídní skupině zaujímá příslušný jedinec, ale také o struktuře třídní skupiny jako celku. Sociometricko-ratingový dotazník Vladimíra Hrabala je jednou z metod sociálně psychologické diagnostiky pro diagnostiku aktuálního stavu vztahů a interakcí v malých sociálních skupinách, zejména ve školních třídách na II. stupni ZŠ a SŠ. Výsledky této metody poskytují učitelům cenné informace o vlivu každého jedince ve třídním kolektivu, o jeho oblíbenosti u ostatních a o jeho celkové pozici ve sledované skupině. Ale také o vztahu daného jedince k ostatním členům skupiny. Tedy i o tom, jak se tento jedinec ve skupině cítí, jak je spokojen se svojí pozicí, zda je mezi ostatními rád či nerad.

Dále z testu máme možnost poznat celkovou soudržnost a stav emocionální atmosféry ve skupině. Šetření nám ukáže, zda je tato skupina rozdělena na více podskupin, jaké jsou mezi těmito skupinami vzájemné vztahy, jaká je jejich komunikace a mnoho dalších užitečných poznatků.

Použitím sociometrického dotazníku pro diagnostiku školního kolektivu je možné získat řadu informací o stavu třídy, o vzájemné skupinové dynamice a aktuálních dějích, které ve třídě právě probíhají. Dotazník zároveň naznačuje ideály, hodnoty a normy celé třídy i jednotlivých podskupin.

Toto šetření je dobré každý rok opakovat, pak můžeme jednotlivé výsledky vzájemně porovnávat a sledovat růst či pokles oblíbenosti a vlivu u žáků až do ukončení povinné školní docházky. (vctu.cz, 2008)

5.4 Trestní odpovědnost

Agresor může být potrestán pouze v případě, že je starší 15 let. Děti, které jsou mladší 15 let trestně odpovědné nejsou, ale ani jejich chování nesmí proběhnout bez povšimnutí. Bývají předány do péče orgánu sociálně - právní ochrany, kde mohou být potrestány nařízením dohledu, ústavní péčí nebo uložením ochranné výchovy. V určitých případech mohou být postiženi i jejich rodiče.

Jedná-li se o šikanu, může jeden spáchaný skutek být kvalifikován jako více trestných činů. Jestliže šikana probíhala na území školy během školního vyučování, nese plnou odpovědnost škola. Pokud se prokáže, že škola se k danému problému nepostavila čelem a aktivně se nesnažila šikanování řešit tzn. nepřijala taková opatření, která by dalšímu průběhu

tohoto patologického jevu zabránila, hrozí jí právní nebo pracovní potrestání. V oprávněných případech lze na škole požadovat i náhradu vzniklé škody a to jak materiální, zdravotní tak vzniklé psychické újmy. V případě, že vlivem pokročilé šikany dítě nemohlo docházet do školy, nese škola odpovědnost za škody vzniklé rodičům z důvodu uvolnění se ze zaměstnání, dopravy dítěte do školy a domů a tak dále.

V případném trestním stíhání nezáleží na faktu, zda se jedná o fyzickou nebo psychickou formu šikany. Rozhodující ale je, aby byly splněny a agresorovi prokázány následující níže uvedené skutky.

a) agresor se dopustil takového jednání, které naplňuje znaky konkrétního trestného činu

b) musí být prokázán úmysl pachatele dopustit se takového jednání a míra společenské nebezpečnosti

c) jeho jednání dosahuje takového rozsahu a závažnosti, který je uveden v zákoně.

Agresoři, kteří se dopouštějí šikany, jsou trestně stíháni podle toho jakého trestného činu se svým patologickým chováním na oběti dopustili. V souvislosti se šikanou se u nás nejčastěji vyskytují následující trestné činy.

a) trestný čin omezování osobní svobody (podle § 231)

b) trestný čin vydírání (podle § 235)

c) trestný čin útisku (podle § 237)

d) trestný čin loupeže (podle § 234)

e) trestný čin ublížení na zdraví (podle § 221)

f) trestný čin poškozování cizí věci (podle § 257)

g) trestný čin znásilnění (podle § 241), či pohlavního zneužívání (podle § 242).

(*poradenskecentrum.cz*, 2005)

II. PRAKTICKÁ ČÁST

Tématem empirického šetření jsou vědomosti, zkušenosti a dovednosti pedagogů týkající se šikany vyskytující se u žáků základních škol.

Výzkumný problém: Jsou vědomosti, zkušenosti a dovednosti pedagogů základních škol dostačující k tomu, aby dokázali řešit výskyt šikany?

6 Cíl empirického šetření

Cílem empirického šetření je zjistit vědomosti, zkušenosti a dovednosti pedagogů působících na základních školách v Pardubicích s problematikou šikany. Zaměřila jsem se na tři okruhy (obecné informace, vědomosti pedagogů o šikaně a zkušenosti pedagogů s problematikou šikany).

Cíl 1. Zjistit, zda na základních školách působí odborníci, kteří by mohli učitelům pomoci při řešení problémů šikany.

Cíl 2. Vědomosti pedagogů o šikaně: Ověřit vědomosti pedagogů o problematice šikany. Co si pod tímto pojmem představují, jakého žáka by obsadili do role oběti a kdo by se podle nich mohl stát iniciátorem šikany. Zajímalo mě, jak by při vyšetřování šikany postupovali a koho by si zvolili za svědka při objasňování šikany

Cíl 3. Zkušenosti pedagogů se šikanou: Zjistit, zda se pedagogové v současné době potýkají nebo v minulosti potýkali se šikanou ve třídě, kde působí nyní jako třídní učitelé. O jakou formu šikany se jednalo, s kým tento problém řešili a zda se domnívají, že jsou o problematice šikany na základních školách dostatečně informováni.

6.1 Metody práce

Pro naplnění stanovených cílů jsem se rozhodla využít metodu dotazníkového šetření. Zhotovila jsem strukturovaný dotazník týkající se šikany na základních školách. Dotazník jsem rozdělila do tří tématických okruhů (obecné informace, vědomosti pedagogů o šikaně a zkušenosti pedagogů s problematikou šikany). Při jeho sestavování jsem vycházela z poznatků PhDr. Michala Koláře týkajících se šikany na základních školách.

Dotazník celkem obsahoval 10 společných otázek a 2 podotázky. Takto zhotovený dotazník jsem osobně doručila do 17 základních škol v Pardubicích a o jeho vyplnění požádala prostřednictvím ředitelů škol náhodně vybraného jednoho třídního učitele 7. třídy a jednoho třídního učitele 8. třídy z každé základní školy.

7. a 8. třídu jsem zvolila záměrně, protože se jedná o žáky na druhém stupni, kteří již mají za sebou období adaptace a je ještě čas s nimi pracovat než opustí základní školu.

Zpět se mi vrátilo 30 dotazníků, což znamená, že se mého šetření se zúčastnilo 30 třídních učitelů z 15 základních škol. Ředitelé dvou škol odmítli dotazník vyplnit. V jednom případě z časových důvodů, v druhém případě pan ředitel konstatoval, že se na jeho škole šikana nikdy nevyskytla proto se tímto problémem nebude zabývat.

Návratnost dotazníku byla tedy 88% Získané dotazníky jsem vyhodnotila a graficky zpracovala.

7 Výsledky dotazníkového šetření

O vyplnění dotazníkového šetření bylo požádáno 17 základních škol v Pardubicích. Do šetření se nakonec zapojilo 15 z nich, z každé školy byli vybráni dva zástupci a to jeden třídní učitel 7. třídy a jeden třídní učitel 8. třídy.

A) dotazník vyplnili

B) dotazník nevyplnili

<i>Nabízené možnosti</i>	<i>Počet odpovědí</i>	<i>Procenta</i>
A	15	88%
B	2	12%

Tabulka 5. Poměr mezi oslovenými školami a vrácenými dotazníky

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření



Graf 1. Poměr mezi oslovenými školami a vrácenými dotazníky

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření

Interpretace z grafu: Oslovila jsem 17 škol a zpět jsem získala dotazníky z 15 škol, vždy po dvou vyplněných elaborátech, celkem tedy 30 dotazníků.

Komentář: Jedna škola se šetření odmítla zúčastnit z časových důvodů, druhá uvedla, že se na jejich škole šikana nikdy nevyskytovala, proto se touto problematikou nebudou zabývat.

7.1 Obecné informace o respondentech

V této části svého šetření jsem se zaměřila na informace o učitelích, kteří dotazník vyplňovali. Zajímala jsem se o pohlaví a délku pedagogické praxe respondentů. Dále mě také zajímalo zda-li na jejich škole působí výchovní poradci nebo sociální pedagogové.

7.1.1 Pohlaví

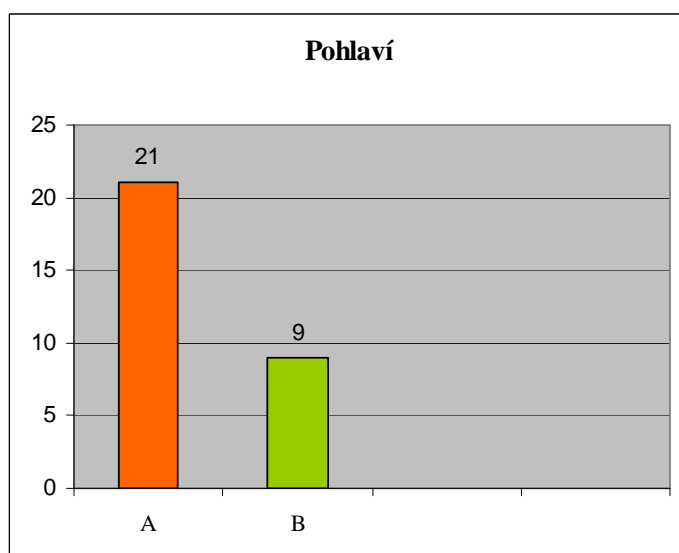
A) žena

B) muž

<i>Nabízené možnosti</i>	<i>Počet odpovědí</i>	<i>Procenta</i>
A	21	70%
B	9	30%

Tabulka 6. Pohlaví

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření



Graf 2. Pohlaví

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření

Interpretace z grafu: Z vybraných třídních učitelů na 15 základních školách v Pardubicích, kteří jsou v letošním školním roce třídními učiteli 7. a 8. tříd, bylo 21 žen a 9 mužů.

Komentář: Převaha žen učitelek na základních školách se vzhledem k feminizaci ve školství dala předpokládat. Přesto ale muži tvoří skoro jednu třetinu vzorku

7.1.2 Délka praxe

A)0-5

B)6-10

C)11-15

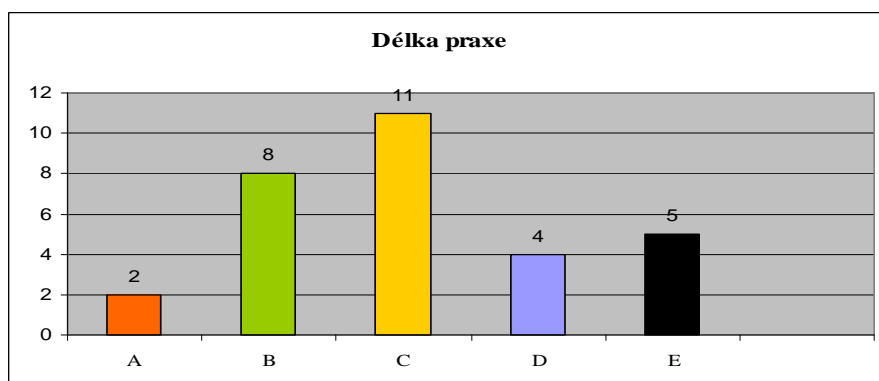
D)16-20

E)21 a výš

<i>Nabízené možnosti</i>	<i>Počet odpovědí</i>	<i>Procenta</i>
A	2	6,6%
B	8	26,6%
C	11	36,6
D	4	13,3
E	5	16,6%

Tabulka 7. Délka praxe

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření



Graf 3. Délka praxe

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření

Interpretace z grafu: 2 oslovení respondenti vykonávají svoji pedagogickou praxi méně než 6 let. 8 pedagogů svoji praxi vykonává již více než 6 let. 11 pedagogů má již zkušenosti se svoji profesí více než 10 let. 4 respondenti uvádí, že jejich praxe v oboru je delší než 15 let a 5 dotazovaných svoji pedagogickou činnost provádí již více jak 20 let.

Komentář: Průměrná délka praxe dotazovaných respondentů činí 14,5 let.

7.1.3 Poradci působící na školách

A) Výchovný poradce

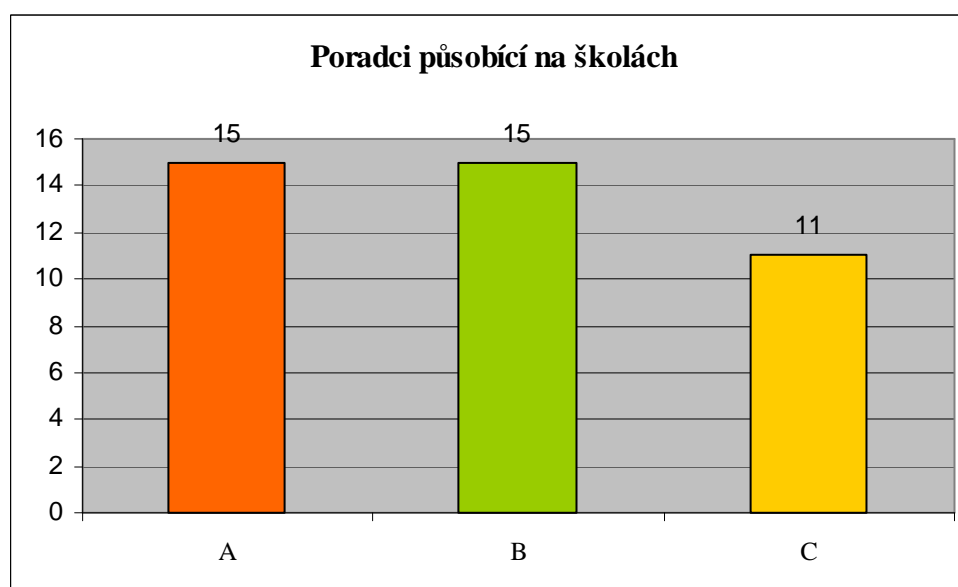
B) Metodik prevence

C) Psycholog

<i>Nabízené možnosti</i>	<i>Počet odpovědí</i>	<i>Procenta</i>
A	15	100% %
B	15	100%
C	11	73%

Tabulka 8. Poradci působící na školách

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření



Graf 4. Poradci působící na školách

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření

Interpretace z grafu: Na všech 15 oslovených základních školách působí výchovný poradce a metodik prevence. Psycholog aktivně působí na 11 školách.

Komentář: Psycholog je většinou externím pracovníkem školy a pravidelně zde působí.

7.2 Vědomosti pedagogů o šikaně

V této části šetření jsem se soustředila především na vědomosti a zkušenosti pedagogů při řešení šikany. Zajímalo mě, zda-li vědí co vlastně šikana je, dokáží-li vytipovat potencionální oběť nebo agresora či vědí jak správně postupovat při vyšetřování šikany a umí-li si vybrat vhodné svědky na pomoc při objasňování tohoto patologického jevu.

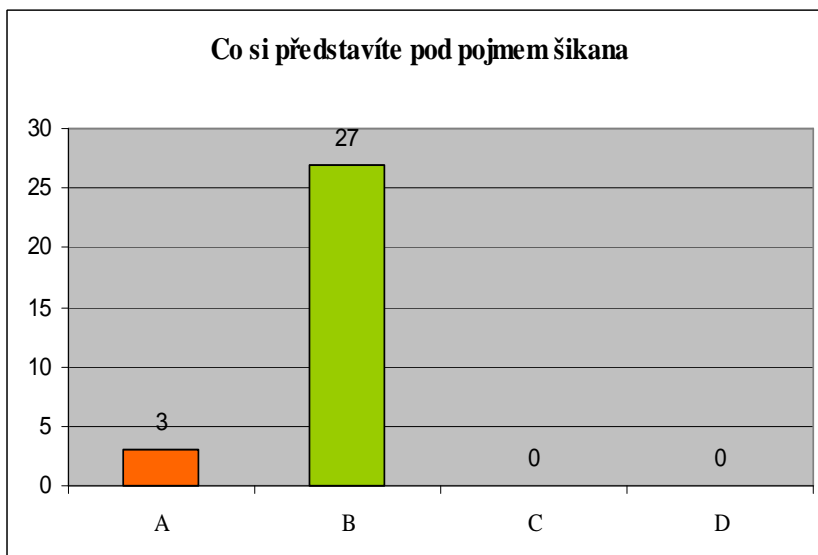
7.2.1 Co si představujete pod pojmem šikana?

- A) Jakékoliv fyzické či psychické násilí. Je jedno zda se jedná o jednorázovou či opakovanou záležitost.
- B) Úmyslné a opakované fyzické či psychické násilí páchané na člověku, který se nedovede účinně bránit.
- C) Jakýkoliv konflikt mezi dětmi
- D) Všechny výše uvedené definice jsou správné

<i>Nabízené možnosti</i>	<i>Počet odpovědí</i>	<i>Procenta</i>
A	3	10%
B	27	90%
C	0	0%
D	0	0%

Tabulka 9. Co si představíte pod pojmem šikana

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření



Graf 5. Co si představíte pod pojmem šikana

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření

Interpretace z grafu: 3 oslovení respondenti uvedli, že si pod pojmem šikana představují jakékoliv fyzické či psychické násilí a nezáleží na tom zda se jedná o jednorázovou či opakovanou záležitost.

27 respondentů správně uvádí, že o šikaně hovoříme tehdy, pokud jde o úmyslné a opakované fyzické či psychické násilí prováděné na člověku, který se nedovede účinně bránit. Možnost, že šikanou by se mohl nazývat jakýkoliv konflikt mezi dětmi a nebo, že by platily všechny výše uvedené definice, nikdo z pedagogů nevyužil.

Komentář: Učitelé na základních školách v Pardubicích vědí co je a co není považováno za šikanu.

7.2.2 U jakého ze svých žáků byste usuzoval/a, že může být agresorem?

A) U žáka hrubého, primitivního, impulzivního, se silným energetickým přetlakem, s kázeňskými problémy, s narušeným vztahem k autoritě, zapojeného do gangu, který páchá trestnou činnost.

B) U žáka velmi slušného, kultivovaného, se zvýšenou úzkostí, který velice dbá o svůj vzhled.

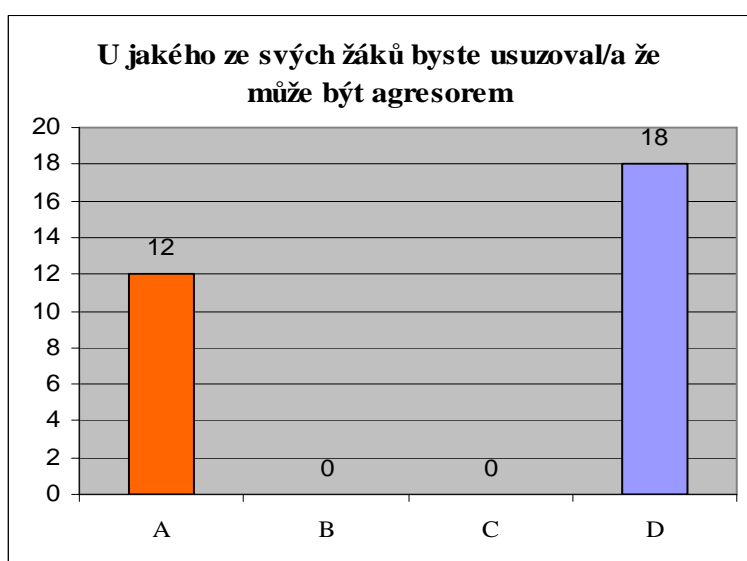
C) U žáka optimistického, s dobrodružnou povahou, se značnou sebedůvěrou a výmluvností, nezlídka oblíbeného a vlivného ve třídě.

D) Za potenciálního agresora považují všechny tři výše popsané žáky.

<i>Nabízené možnosti</i>	<i>Počet odpovědí</i>	<i>Procenta</i>
A	12	40%
B	0	0%
C	0	0%
D	18	60%

Tabulka 10. U jakého ze svých žáků byste usuzoval/a, že může být agresorem

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření



Graf 6. U jakého ze svých žáků byste usuzoval/a, že může být agresorem

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření

Interpretace z grafu: 12 z oslovených pedagogů působících na základních školách v Pardubicích se stále domnívá, že potencionálním agresorem je žák hrubý, primitivní, impulzivní, se silným energetickým přetlakem, s kázeňskými problémy, s narušeným vztahem k autoritě, zapojeného do gangu, který páchá trestnou činnost.

Možnost, že by potencionálním agresorem mohl být žák velmi slušný, kultivovaný, se zvýšenou úzkostí, který velice dbá o svůj vzhled nebo žák optimistický s dobrodružnou povahou, se značnou sebedůvěrou a výmluvností, který nezřídka ve třídě má vliv a bývá oblíben, nezvolil žádný z respondentů.

18 respondentů správně uvedlo, že za potencionálního agresora se dají považovat všichni tři výše popsaní žáci.

Komentář: Alarmující je skutečnost, že 40% pedagogů je přesvědčeno o tom, že šikanují pouze problémoví žáci a neuvědomují si rafinovanost šikany, kdy i na první pohled bezproblémový žák může být iniciátorem šikany v třídním kolektivu.

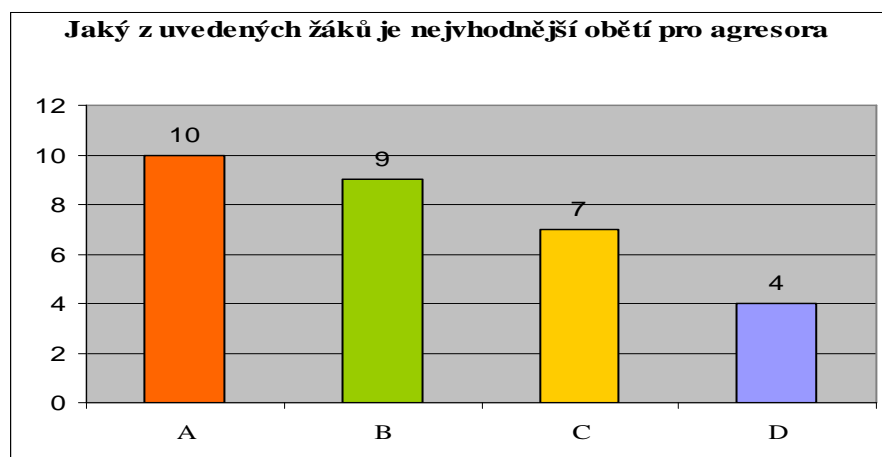
7.2.3 Jaký uvedený typ žáka představuje nejvhodnější oběť pro agresora?

- A) Žák, který neumí skrývat strach
- B) Fyzicky nejslabší žák ze třídy
- C) Nejchytřejší či naopak nejslabší žák ze třídy
- D) Žák ze sociálně slabé rodiny

<i>Nabízené možnosti</i>	<i>Počet odpovědí</i>	<i>Procenta</i>
A	10	33,3%
B	9	30%
C	7	23,3%
D	4	13,3%

Tabulka 11. Jaký uvedený typ žáka představuje nejvhodnější oběť pro agresora

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření



Graf 7. Jaký uvedený typ žáka představuje nejvhodnější oběť pro agresora

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření

Interpretace z grafu: 10 respondentů uvádí, že vhodnou obětí pro agresora představuje žák, který neumí skrývat strach.

Dalších 20 respondentů jde pouze po důvodech, které by mohly vést k šikaně. 9 z nich uvádí, že potenciální oběť bývá fyzicky nejslabší žák ze třídy.

7 oslovených respondentů odpovědělo, že to jsou nejchytřejší či naopak nejslabší žáci ve třídě a 4 pedagogové se domnívají, že obětí šikany se stávají žáci ze sociálně slabých rodin.

Komentář: Dvě třetiny pedagogů si všímá pouze vnějších znaků, které k šikaně mohou vést. Zapomínají na vnitřní vybavenost jedince skrývat strach a prosadit se v kolektivu.

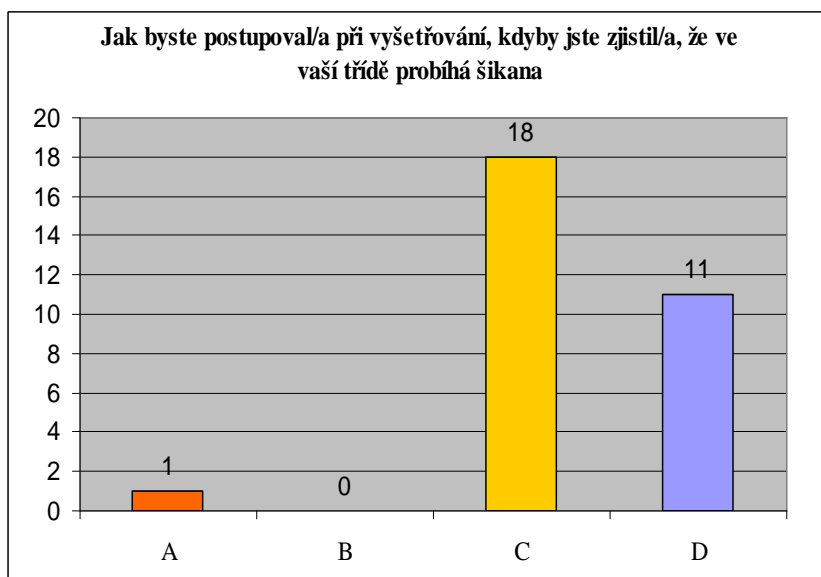
7.2.4 Jak byste postupoval/a při vyšetřování, kdyby jste zjistil/a, že ve vaší třídě probíhá šikana?

- a) Pozvala bych si agresora a oběť společně do kabinetu a oba je konfrontoval/a s informacemi, které jsem zjistil/a a požadoval/a bych od obou vysvětlení situace. Pokud by situace nebyla zcela jasná, přizval/a bych ještě svědky ze třídy
- b) Situaci bych řešil/a před celou třídou, členy kolektivu jsou všichni. Chtěl/a bych osvětlit celou událost. Pokusil/a bych se zjistit, kdo je za danou situaci zodpovědný a výpovědi obou aktérů bych rovnou konfrontoval/a se svědky ze třídy.
- c) Nejdříve bych si promluvil/a v soukromí s informátory a oběťmi, poté bych našel/a vhodné svědky a zjistil/a co oni vědí, postaral/a bych se o ochranu oběti a provedl/a v soukromí rozhovor s agresorem
- d) V soukromí kabinetu bych vyslechl/a oběť, po skončení výslechu bych si pozval/a do kabinetu agresora. Po vyslechnutí obou verzí bych si pozval/a svědka/y šikany, abych si ověřil/a zda výpovědi byly pravdivé, případně kdo mluvil pravdu.

<i>Nabízené možnosti</i>	<i>Počet odpovědí</i>	<i>Procenta</i>
A	1	3,3%
B	0	0%
C	18	60%
D	11	36,6%

Tabulka 12. Jak byste postupoval/a při vyšetřování, kdyby jste zjistil/a, že ve vaší třídě probíhá šikana

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření



Graf 8. Jak byste postupoval/a při vyšetřování, kdyby jste zjistil/a, že ve vaší třídě probíhá šikana

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření

Interpretace z grafu: 1 respondent by při vyšetřování šikany postupoval tak, že by si do kabinetu společně pozval oběť i agresora a společně je konfrontoval s informacemi, které zjistil. Následně by po nich požadoval vysvětlení celé situace. Pokud by ani pak situace nebyla zcela jasná, přizval by si ještě svědky ze třídy. Možnost řešení situace před celou třídou nikdo neoznačil. 18 respondentů zná správný postup při vyšetřování šikany a nejdříve by si tedy promluvílo v soukromí s informátory a oběťmi, poté by našli vhodné svědky a zjistili co vědí, následně by se postarali o ochranu oběti a provedli v soukromí rozhovor s agresorem. 11 pedagogů by při vyšetřování šikany postupovalo následovně: v soukromí kabinetu by vyslechli oběť, po skončení výslechu by si pozvali do kabinetu agresora. Po vyslechnutí obou verzí by si pozvali svědky šikany, aby si ověřili zda výpovědi byly pravdivé, případně kdo mluvil pravdu.

Komentář: Pozitivní je, že 60% respondentů ví, jak by se mělo správně postupovat při objasňování šikany. Nikdo z dotazovaných respondentů by nevyšetřoval šikanu před celou třídou. Jen 1 z 30 pedagogů by volil zcela nevhodný způsob pro vyšetřování šikany a to konfrontaci oběti s agresorem.

Téměř 40% respondentů, kteří volili možnost, že by si nejdříve pohovořili s obětí, pak s agresorem a následně se svědky, se dopouští chyby, protože tak mohou nepřímo varovat agresora. Dávají agresorovi možnost se na výslech připravit a předem zmanipulovat svědky ve svůj prospěch.

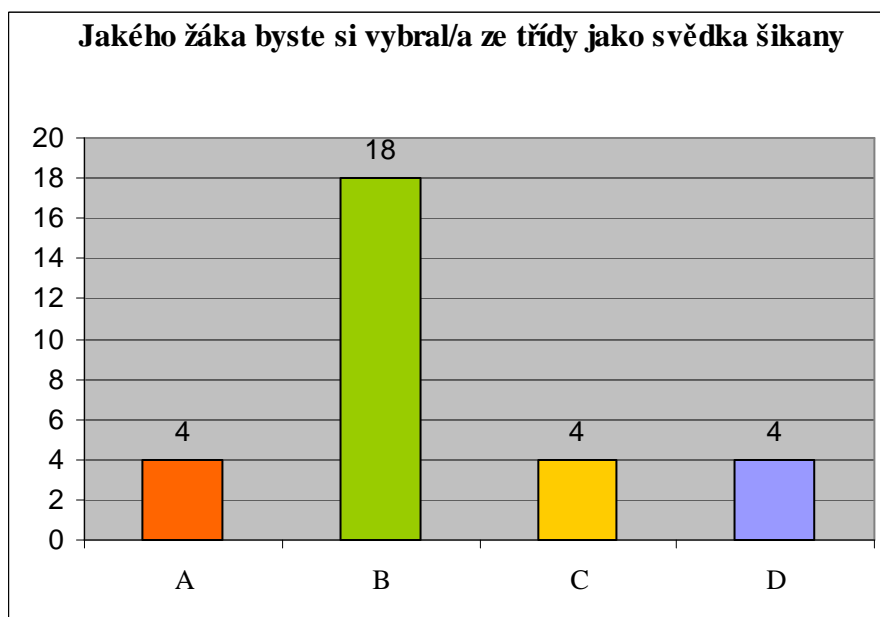
7.2.5 Jakého žáka byste si vybral/a ze třídy jako svědka šikany?

- a) Jakéhokoliv žáka ze třídy, všichni vědí co se děje
- b) Žáka sympatizujícího s obětí, kamarádí s ní nebo ji neodmítá
- c) Oblíbeného žáka v kolektivu
- d) Žáka s nejlepším prospěchem, který nemá žádné kázeňské problémy.

<i>Nabízené možnosti</i>	<i>Počet odpovědí</i>	<i>Procenta</i>
A	4	13,3%
B	18	60%
C	4	13,3%
D	4	13,3%

Tabulka 13. Jakého žáka byste si vybral/a ze třídy jako svědka šikany

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření



Graf 9. Jakého žáka byste si vybral/a ze třídy jako svědka šikany

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření

Interpretace: 18 respondentů by si pro vyšetřování šikany vybralo vhodného svědka, tedy takového, který sympatizuje s obětí. Kamarádí s ní nebo ji alespoň neodmítá. Respondenti by za svědka šikany volili jakéhokoliv žáka ve třídě, protože o dění ve třídě vědí všichni. Stejný počet pedagogů by si za svědka vybral oblíbeného člena třídního kolektivu a 4

oslovení respondenti by za svědka volili žáka s nejlepším prospěchem, který nemá žádné kázeňské problémy.

Komentář: 12 pedagogů, kteří uvedli možnost A, C, nebo D by si mohlo jako svědka pozvat iniciátora šikany, protože právě ten bývá často chytrý a oblíbený. Agresor často celou akci zorganizuje, ale na její provedení má své lidi. Usvědčit ho bývá složité.

Tito učitelé by si mohli také přizvat svědky, kteří buď s agresorem sympatizují nebo již jsou jim zmanipulováni.

7.3 Zkušenosti se šikanou

V poslední části svého dotazníku jsem se zaměřila na zkušenosti, které pedagogové se šikanou mají. Zajímalo mě zda se v letošním či loňském školním roce ve své třídě s tímto problémem setkali, s kým spolupracovali na jeho řešení a zda se domnívají, že jsou o tomto problému dostatečně informováni.

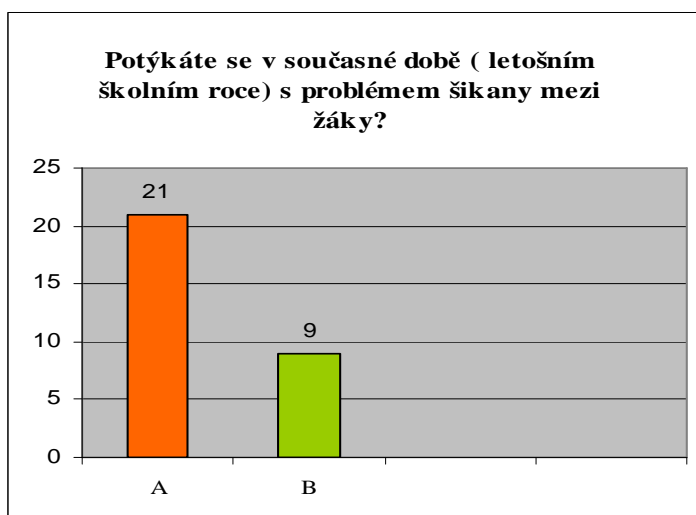
7.3.1 Potýkáte se v současné době (letošním školním roce) s problémem šikany mezi žáky?

- a) ano
- b) ne

<i>Nabízené možnosti</i>	<i>Počet odpovědí</i>	<i>Procenta</i>
A	21	70%
B	9	30%

Tabulka 14. Potýkáte se v současné době (letošním školním roce) s problémem šikany mezi žáky

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření



Graf 10. Potýkáte se v současné době (letošním školním roce) s problémem šikany mezi žáky

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření

Interpretace grafu: 21 pedagogů z 30 oslovených se v současném školním roce ve své třídě (v 7. nebo v 8. ročníku) potýká se šikanou.

Komentář: Problém šikany je aktuální ve více než dvou třetinách tříd, kterých se šetření týkalo. Vezmeme-li v úvahu, že dotazník vyplňovali třídní učitelé těchto tříd, jedná se tedy o případy, které jsou pedagogům známy. Otázkou ale stále zůstává kolik případů šikany zůstává pedagogům skryto.

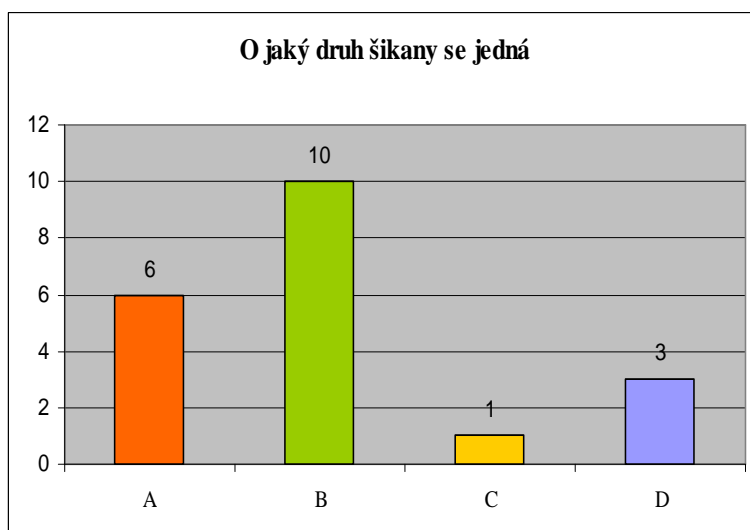
7.3.2 Pokud se v současném školním roce se šikanou potýkáte, o jaký druh šikany se jedná?

- A) fyzické násilí
- B) posměšky, urážky
- C) přehlížení, ignorace
- D) jiná forma či kombinace více možností

<i>Nabízené možnosti</i>	<i>Počet odpovědí</i>	<i>Procenta</i>
<i>A</i>	6	28,6
<i>B</i>	10	52,4
<i>C</i>	1	4,8
<i>D</i>	3	14,3

Tabulka 15. O jaký druh šikany se jedná

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření



Graf 11. O jaký druh šikany se jedná

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření

Interpretace z grafu: V současnosti probíhá šikana ve 20 třídách respondentů. V 6 případech jde o fyzickou formu šikany, v 10 případech o psychickou formu šikany a v 1 případě o přehlížení a ve 3 případech o kombinaci fyzického a psychického násilí.

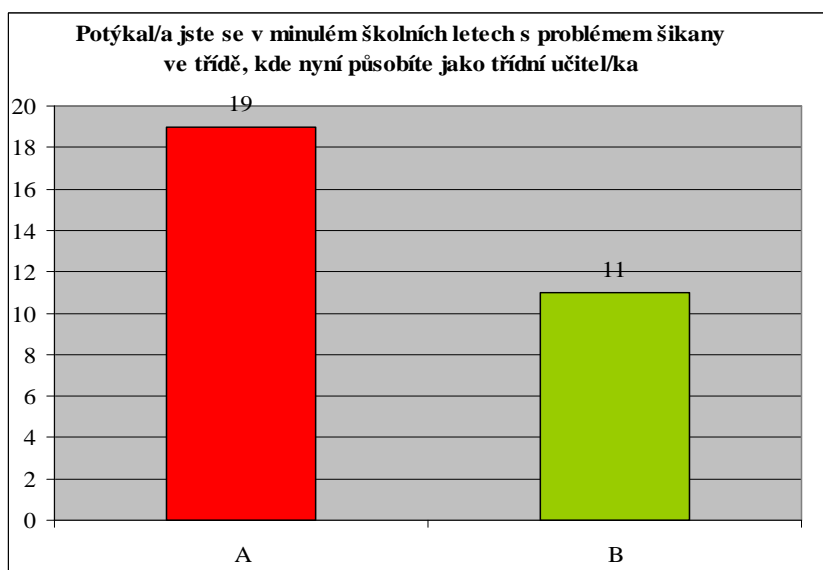
Komentář: Je zajímavé jak výrazně dominuje psychická šikana.

7.3.3 Potýkal/a jste se v minulých školních letech s problémem šikany ve třídě, kde nyní působíte jako třídní učitel/ka?

<i>Nabízené možnosti</i>	<i>Počet odpovědí</i>	<i>Procenta</i>
<i>A</i>	19	63,3
<i>B</i>	11	36,6

Tabulka 16. Potýkal/a jste se v minulých školních letech s problémem šikany ve třídě, kde nyní působíte jako třídní učitel/ka

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření



Graf 12. Potýkal/a jste se v minulých školních letech s problémem šikany ve třídě, kde nyní působíte jako třídní učitel/ka

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření

Vlastní interpretace: V minulém školním roce se šikana vyskytla v 19 třídách oslovených pedagogů z celkového počtu 30 respondentů.

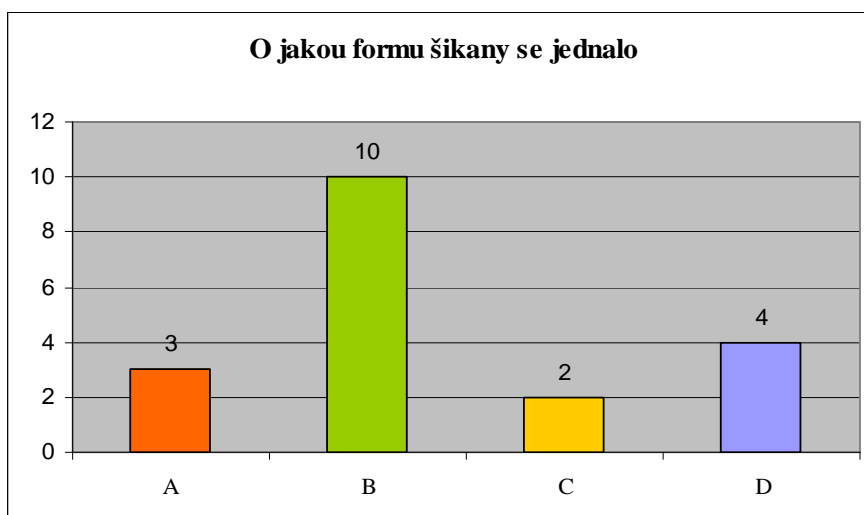
7.3.4 Pokud jste se v minulém školním roce se šikanou potýkali, o jaký druh šikany se jednalo?

- A) fyzické násilí
- B) posměšky, urážky
- C) přehlížení, ignorace
- D) jiná forma či kombinace více možností

<i>Nabízené možnosti</i>	<i>Počet odpovědí</i>	<i>Procenta</i>
<i>A</i>	3	15,8%
<i>B</i>	10	52,6%
<i>C</i>	2	10,5%
<i>D</i>	4	21,1%

Tabulka 17. O jaký druh šikany se jednalo

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření



Graf 13. O jaký druh šikany se jednalo

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření

Interpretace z grafu: Z 30 dotazovaných respondentů 3 uvedli, že se v minulém školním roce v jejich třídě vyskytla fyzická šikana, 10 z nich se potýkalo se šikanou psychickou, 2 třídní učitelé řešili problém záměrného přehlížení spolužáka třídním kolektivem a 4 pedagogové uvedli, že se v jejich třídě vyskytla kombinace fyzické a psychické šikany.

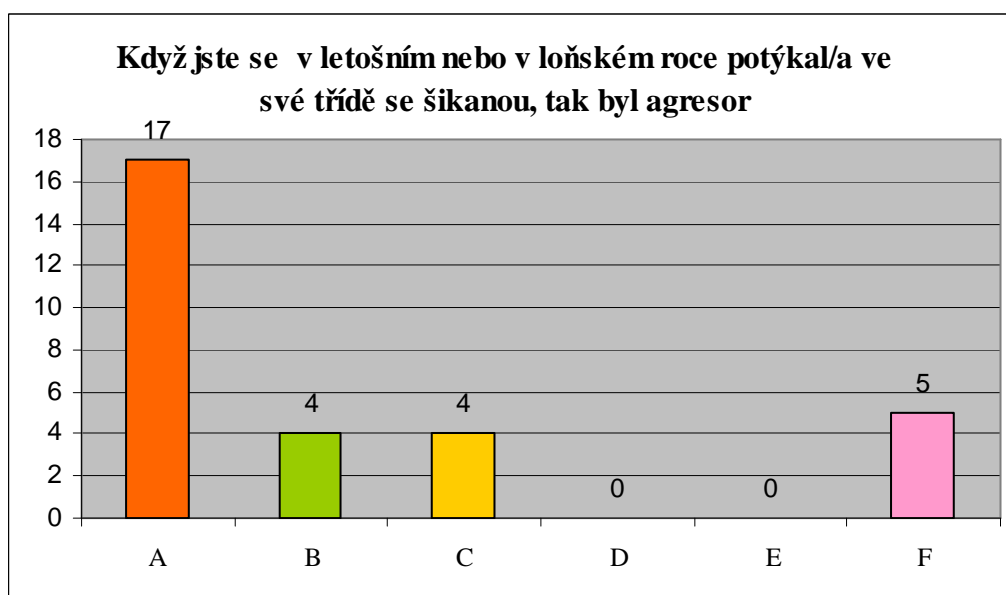
7.3.5 Když jste se v letošním nebo v loňském roce potýkal/a ve své třídě se šikanou, tak byl agresor

- A) Ze stejné třídy
- B) Ze stejném ročníku, ale z jiné třídy
- C) Z vyššího ročníku
- D) Z nižšího ročníku
- E) Kombinace uvedených možností
- F) Se šikanou jsem se ve své třídě nesetkal/a

<i>Nabízené možnosti</i>	<i>Počet odpovědí</i>	<i>Procenta</i>
<i>A</i>	17	56,7%
<i>B</i>	4	13,3%
<i>C</i>	4	13,3%
<i>D</i>	0	0%
<i>E</i>	0	0%
<i>F</i>	5	16,7%

Tabulka 18. Když jste se v letošním nebo v loňském roce potýkal/a ve své třídě se šikanou, tak byl agresor

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření



Graf: 14. Když jste se v letošním nebo v loňském roce potýkal/a ve své třídě se šikanou, tak byl agresor

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření

Interpretace z grafu: Jestliže se pedagogové v současné nebo minulé době potýkali se šikanou, pak v 17 případech byl agresor i oběť z jedné třídy, ve 4 uvedených případech byli oba ze stejného ročníku, ale každý byl z jiné třídy. V dalších 4 případech se vyskytla odpověď, že agresor byl z vyššího ročníku než jeho oběť. Jen v 5 třídách se v současném ani v minulém školním roce šikana nevyskytla.

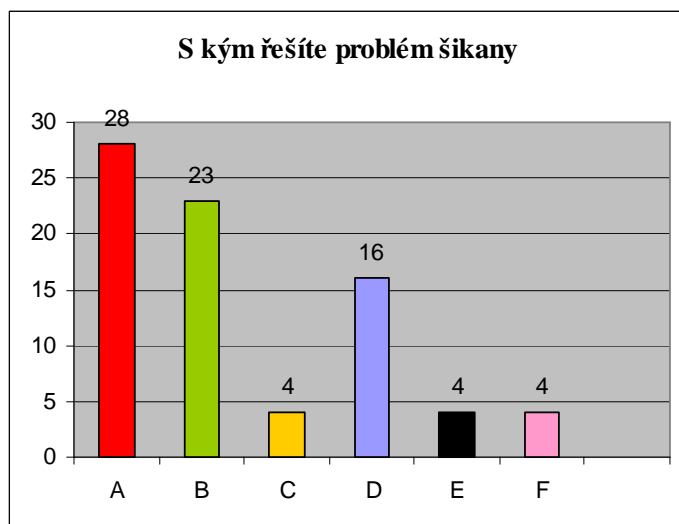
7.3.6 S kým řešíte problém šikany?

- a) S rodiči žáka oběti nebo s rodiči žáka agresora
- b) S výchovným poradcem
- c) S Policií České republiky
- d) S pedagogicko-psychologickou poradnou
- e) Se střediskem výchovné péče
- f) Jiná možnost

<i>Nabízené možnosti</i>	<i>Počet odpovědí</i>	<i>Procenta</i>
<i>A</i>	28	93,3%
<i>B</i>	23	76,6
<i>C</i>	4	13,3%
<i>D</i>	16	53,3%
<i>E</i>	4	13,3%
<i>F</i>	4	13,3%

Tabulka 19. S kým řešíte problém šikany

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření



Graf 15. S kým řešíte problém šikany

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření

Interpretace z grafu: Pedagogové problém šikany nejčastěji řeší s rodiči oběti a agresora, s výchovným poradcem, případně o pomoc požádají pedagogicko-psychologickou poradnu. Jen výjimečně se objevují odpovědi, že by si na pomoc s řešením tohoto závažného problému přizvali Policii České republiky či středisko výchovné péče.

Poznámka: V této otázce mohli respondenti zvolit více odpovědí

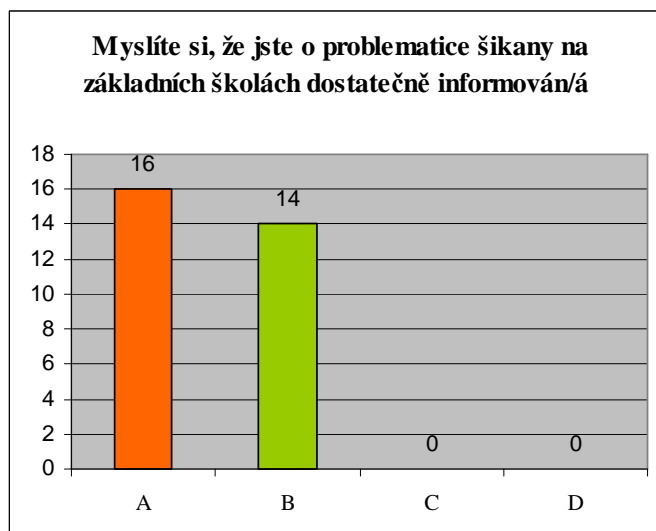
7.3.7 Myslíte si, že jste o problematice šikany na základních školách dostatečně informován/a?

- A) ano
- B) ne
- C) spíše ne
- D) nevím

<i>Nabízené možnosti</i>	<i>Počet odpovědí</i>	<i>Procenta</i>
A	16	53,3%
B	14	46,6%
C	0	0%
D	0	0%

Tabulka 20. Myslíte si, že jste o problematice šikany na základních školách dostatečně informován/a

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření



Graf 16. Myslíte si, že jste o problematice šikany na základních školách dostatečně informován/a

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření

Interpretace grafu: Všech třicet oslovených respondentů se přiklání k možnosti, že jsou s problematikou šikany na základních školách dostatečně informováni.

7.4 Závěry šetření

Na oslovených základních školách v Pardubicích působí převážná část žen, muži tvoří jen necelou jednu třetinu z oslovených respondentů.

Délka praxe pedagogů se pohybuje od 3 let do 35 let. Průměrná délka praxe je 14 a půl roku. Nejpočetněji je zastoupena skupina učitelů s praxí mezi 11 a 15 lety. Do této kategorie spadá více jak jedna třetina všech oslovených pedagogických pracovníků.

Na všech školách působí metodik prevence a výchovný poradce. Převážná většina škol má také svého externího pracovníka - psychologa, který do školy dojíždí jednou týdně či měsíčně dle potřeby a dohody mezi ním a vedením školy.

Většina z oslovených respondentů ví co si má představit pod pojmem šikana. Ví, že se musí jednat o *opakující se* fyzické či psychické týrání jedince, který se proti takovému chování *nedokáže dosti účinně bránit*.

Více než polovina dotazovaných respondentů ví, že agresor šikany může mít mnoho tváří. V některých případech se může jednat i o žáky, kteří navenek vystupují slušně, jsou vlivní a oblíbení a to nejen v kolektivu, ale i u učitelů. Bohužel 12 respondentů je stále ještě přesvědčeno, že agresorem může být pouze hrubý, primitivní žák, který má kázeňské problémy.

U dotazovaných pedagogů převládá názor, že obětí šikany se stává dítě fyzicky nejslabší, nejchytřejší nebo dítě ze sociálně slabě situované rodiny. Jen třetina z nich si uvědomuje, že nejvhodnější obětí šikany je taková oběť, která neumí skrývat strach a také se nedokáže bránit. Pokud jsou tyto dvě podmínky splněny, pak se vhodným terčem šikany může stát klidně i fyzicky nejsilnější jedinec třídy či dítě dobře materiálně zajištěných rodičů.

Více jak polovina respondentů ví, jak správně vyšetřovat šikanu. 11 dotazovaných by se dopustilo chyby v tom, že by si při vyšetřování tohoto patologického jevu pozvalo nejprve oběť a hned po ní agresora. Svědky by využili až na závěr k ověření uvedených tvrzení. V té době by již ale agresor měl dost času svědky ovlivnit ve svůj prospěch a na svůj výsledek se připravit. 1 dotazovaný uvedl zcela nevhodný postup a to přímou konfrontaci agresora s obětí.

Více jak polovina třídních učitelů na základních školách v Pardubicích by si pro objasňování šikany vybrala vhodného svědka a to takového, který sympatizuje s obětí a nebo jí alespoň neodmítá. Objevovaly se však i takové názory, že je jedno koho si ze třídy vybereme jako svědka, protože o třídním dění vědí všichni stejně. Pedagogové se také domnívají, že vhodným svědkem může být oblíbený či prospěchově nejlepší žák bez kázeňských problémů.

V loňském školním roce řešili problém šikany na 19 základních školách v Pardubicích. Jednalo se převážně o psychickou formu šikany.

Letos se s tímto problémem potýkají již na 21 školách. Opět výrazně převládá forma psychické šikany. V převážné většině případech agresor a oběť bývají ze stejné třídy.

Z dosažených poznatků lze tedy usuzovat, že s přibývajícím věkem na druhém stupni šikany neubývá, ale naopak přibývá.

Z 30 šetřených tříd uvedlo pouze 5 z nich, že v uplynulých dvou letech nemuselo řešit problémy spojené se šikanou. Vezmeme-li v úvahu skutečnost, že už tak vysoká čísla udávají jen počet případů šikany, o kterých má třídní učitel informace, je tento výsledek značně znepokojující.

Pedagogové problém šikany nejčastěji řeší s rodiči oběti a agresora, s výchovným poradcem, případně o pomoc požádají pedagogicko-psychologickou poradnu. Jen výjimečně se objevují odpovědi, že by si na pomoc s řešením tohoto závažného společenského problému přizvali Policii České republiky či středisko výchovné péče.

Všichni dotazovaní respondenti se přiklánějí k názoru, že jsou o problematice šikany na základních školách dostatečně informováni.

S tímto tvrzením se dá ve většině případech souhlasit. Vzhledem k vysokému počtu tříd, ve kterých šikana probíhá, je vidět, že pedagogové tyto informace a vědomosti zřejmě nedokáží v praxi dostatečně využít.

7.5 Navrhovaná opatření

a) Praktické školení pedagogů zážitkovou formou zaměřující se především na praktické dovednosti pedagogických pracovníků (schopnosti improvizace, rychlé orientace v problémové situaci atd.) než na jejich vědomosti.

- Na praktických příkladech ukázat, že agresor nemusí být jen hrubý a primitivní žák
- Zdůraznit, že vhodná oběť je především ta, která neumí skrývat strach. Fyzická vybavenost, školní prospěch či sociální movitost mohou svoji roli také hrát, ale až v druhé řadě.

b) Poučit učitele o možných metodách a sociálních hrách, pomoci kterých pedagog může sledovat vliv a oblíbenost jednotlivých žáků ve třídním kolektivu. Sledování vlivu a oblíbenosti žáků může učiteli včas pomoci účinně předejít hrozícímu nebezpečí šikany. Pravidelně zjišťovat a vyhodnocovat situaci, týkající se výskytu daného problému na škole i v jednotlivých ročnících.

c) Zařadit pravidelné skupinové i individuální supervize. Společná setkání učitelů základních škol, na kterých by docházelo k výměně zkušeností s řešením daného problému. Zde by byl také prostor pro předávání aktuálních informací odborníků, zabývajících se šikanou, pedagogickým pracovníkům.

d) Začlenit co nejvíce praktické a pro děti zajímavé preventivní programy proti šikaně. Této problematice věnovat co největší pozornost i v běžných vyučovacích předmětech.

e) Zapojit v co největší míře do řešení problému šikany rodiče žáků a to jak v oblasti prevence, tak především v případě výskytu jakékoliv formy šikany. Společně hledat vhodné řešení, jak vzniklou situaci rychle a efektivně vyřešit.

f) Pracovat na lepší propojenosti a rychlejší spolupráci školy s poradenskými zařízeními a s odborníky zabývajících se problematikou šikany z venku. V případě vážnější psychické nebo fyzické formy šikany zapojit do vyšetřování Policii České republiky.

Závěr práce

Šikana se na našich školách objevovala již od jejich založení a patrně se na základních školách bude vyskytovat i v budoucnosti. Naším prvořadým úkolem je naučit pedagogy tomuto celosvětovému problému účinně čelit a naučit je zachytit známky počínající šikany dříve než vypuknou v celém svém rozsahu a zanechají na oběti trvalé a nevratné následky na celý život.

Problematika šikany je v dnešní společnosti velmi diskutované téma. Učitelé sami přiznávají, že z různých zdrojů získávají o šikaně dostatek informací. Šikana se na školách přesto objevuje stále a nelze říci, že by počet nově nahlášených případů klesal. Tento fakt by mohl znamenat, že pedagogové mají sice o šikaně dobré teoretické znalosti, ale neumějí je v dostatečné míře využívat v praxi. Tento problém by bylo možné účinně řešit zážitkovými kurzy, které by se především zaměřovaly na řešení problematiky šikany přímo v praxi.

Přestože k šikaně dochází na základních školách, k jejímu rychlému a účinnému vyřešení je potřeba spolupráce školy s rodinou a poradenskými zařízeními mimo školu. Je důležité mít na zřeteli, že šikana v některých případech může naplnit skutkovou podstatu trestného činu a v takovém případě je nutné vždy do řešení dané situace zapojit i Policii České republiky.

Účinnější a především jednodušší je šikaně včas předcházet než jí později složitě řešit. Prevence by měla začínat v rodině již od útlého věku dítěte, tedy v době, kdy mají rodiče na své dítě největší vliv. Po nástupu dětí do první třídy základní školy by se prevencí šikany měl věnovat čas i ve školní výuce. Pedagog by měl téma šikany zapojovat pravidelně do výuky a propojovat ho s různými vyučovacími předměty. Další krokem k minimalizaci šikany jsou preventivní programy, které na základních školách pořádají poradenská zařízení, která mají speciálně vyškolené odborníky a nejsou přímo propojená s danou školou. Tato skutečnost jim dovoluje mít nadhled a objektivní pohled na rizikové faktory vzniku šikany.

Tento fakt ale neznamená, že by se škola měla zříci zodpovědnosti za vzniklou šikanu a přesunout tento problém zcela na poradenská zařízení. Naopak učitelé působící na dané škole znají své žáky nejlépe a tráví s nimi nejvíce času. Bývají to většinou právě oni, kdo stojí na začátku nelehkého řešení vzniklého problému a právě oni mohou zajistit nejvíce důkazů proti agresorovi a zamezit mu v pokračování páčání násilí. Oběti musí především zaručit bezpečí a ocenit její velkou statečnost, kterou musela ke svému přiznání vynaložit. Je nezbytně nutné, aby si pedagogové začali uvědomovat, že agresorem nemusí být jen primitivní a hrubý jedinec, ale že iniciátorem šikany může být i vtipný v kolektivu i u

pedagogického sboru velice oblíbený jedinec. Také u oběti nezáleží na povrchních viditelných znacích, kterými jsou například fyzická vybavenost žáka či sociální postavení jeho rodiny. Agresorovi dokonce při výběru oběti nezáleží ani na jejím prospěchu, ale hlavní roli hraje skutečnost, že oběť neumí skrývat svůj strach a tohoto faktu dokáže agresor dokonale využít.

Použitá literatura

Monografie

- 1) BOURCET, Stéphane, GRAVILLONOVÁ, Isabelle. *Šikana ve škole, na ulici, doma: Jak bránit své dítě*. 1. Praha : Albatros Plus, 2004. 70 s. ISBN 80-00-01552-8.
- 2) DOYLE – Terrence, Webster, *Proč mě pořád někdo šikanuje*. 1. Praha : Pragma, 2002. 144 s. ISBN 80-7205-804-5.
- 3) EGGERT, Max. *Řešení konfliktů*. 1. Praha : Portál, 2005. 112 s. ISBN 80-7367-011-9.
- 4) ELLIOTTOVÁ, Michele. *Jak ochránit své dítě*. 1. Praha : Portál, 1995. 173 s. ISBN 80-7178-034-0.
- 5) ERB, Helmut. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. 1.vyd. Praha : Amulet, 2000. 126 s. ISBN 80-86299-22-8.
- 6) FIELDOVÁ, Evelyn. *Jak se bránit šikaně*. 1. vyd. Praha : Ikar, 2009. 312 s. ISBN 978-80-2
- 7) GAJDOŠOVÁ, Eva; HERÉNYIOVÁ, Gabriela. *Rozvíjení emoční inteligence žáků : Prevence šikanování, intolerance a násilí mezi dospívajícími*. 1. Praha : Portál, 2006. 324 s. ISBN 80-7367-115-8.49-1176-2
- 8) GOLDMANOVÁ, Jané. *Jak si nenechat ublížit*. 1. vyd. Praha : portál, 1995. 142s. ISBN 80-7178-090-1
- 9) KLAPILOVÁ, S. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. 1. vyd. Olomouc: VUP, 1996. 63 s. ISBN 80-7067-669-8.
- 10) KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. 2. Praha : Portál, 2001. 256 s. ISBN 80-7367-014-3.
- 11) KYRIACOU, Chris. *Řešení výchovných problémů ve škole*. 1. Praha : Portál, 2005. 151 s. ISBN 80-7178-945-3

- 12) MARTÍNEK, Zdeňk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. Praha : Grada, 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5.
- 13) PONĚŠICKÝ, Jan. *Agrese, násilí a psychologie moci*. 1. Praha : Triton, 2005. 226 s. ISBN 80-7254-593-0.
- 14) POTHE, Peter. *Dítě v Ohrožení*. 2. Praha : G plus G, 1999. 186 s. ISBN 80-86103-21-8.
- 15) ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi, jak dát dětem ve škole pocit bezpečí* 1. vyd. Praha : Portál, 1995. 95 s. ISBN 80-7178-049-9.
- 16) ŘÍČAN, Pavel; JANOŠOVÁ, Pavlína. *Jak na šikanu*. 1. Praha : Grada, 2010. 152 s. ISBN 978-80-247-2991-6.
- 17) VACEK, Pavel. *Rozvoj morálního vědomí žáka : Metodické náměty k realizaci průřezových témat*. 1. Praha : Portál, 2008. 126 s. ISBN 978-80-7367-386-4.
- 18) VÁGNEROVÁ, Kateřina, a kol. *Minimalizace šikany : Praktické rady pro rodiče*. 1. Praha : Portál, 2009. 152 s. ISBN 978-80-7367-611-7.
- 19) ZELINOVÁ, Milota. *Hry pro rozvoj emocí a komunikace*. Praha : Portál, 2007. 139 s. ISBN 978-80-7367-197-6.

Internetové zdroje

- 20) SÁVA, Arabadžiev. *sikana.i-extra.net* [online]. 2004 [cit. 2010-06-04]. <http://sikana.i-extra.net/34/> [online]. 2008 [cit. 2010-06-04].
- 21) SKÁCELOVÁ, Lenka. *Primarniprevence.cz* [online]. 2004 [cit. 2010-06-04]. Dostupné z WWW: <<http://primarniprevence.cz/index.php?p=1&sess=&disp=texty&offset=171&list=171&shw=100247>>.
- 22) SKÁCELOVÁ, Lenka. *Primarniprevence.cz* [online]. 2004 [cit. 2010-06-04]. Dostupné z WWW: <SKÁCELOVÁ, Lenka. *Primarniprevence.cz* [online]. 2004 [cit. 2010-06-04].23)

23) MASÁKOVÁ LENKA. *Primarniprevence.cz* [online]. 2003 [cit. 2010-04-15]. Co je a co není šikana. Dostupné z WWW: <<http://primarniprevence.cz/index.php?p=3&sess=&disp=texty&offset=171&list=171&shw=100239>>.

24) *Www.vctu.cz* [online]. 2008 [cit. 2010-06-10]. Sorad. Dostupné z WWW: <<http://www.vctu.cz/psycholog/?q=sorad>>.

25) *Http://www.poradenskecentrum.cz* [online]. 2005 [cit. 2010-06-14]. Šikana a paregrafy. Dostupné z WWW: <<http://www.poradenskecentrum.cz/sikana-rodice.p>

Seznam příloh

1) Dotazník

PŘÍLOHY

Dotazník

Dobrý den!

Jmenuji se Markéta Kořínková a v letošním roce budu končit navazující magisterské studium oboru Sociální pedagogika na Karlově univerzitě v Praze.

Prosím Vás o vyplnění tohoto dotazníku, který bude sloužit jako podklad pro praktickou část mé diplomové práce, která se zabývá řešením šikany na základních školách v Pardubicích.

Prosím Vás o vyplnění a vrácení dotazníku.

Děkuji Vám za Vaši ochotu a za Váš čas věnovaný mému dotazníku.

Markéta Kořínková

Pokyny k vypracování: Prosím vyberte a označte vždy jednu variantu z nabízených možností (není-li uvedeno jinak). V případě zájmu můžete na konci dotazníku napsat vaše zkušenosti s šikanou na základních školách, které jste během Vaší praxe získal/a. Budu ráda pokud se se mnou o Vaše zkušenosti podělíte.

OTÁZKY TÝKAJÍCÍ SE RESPONDENTA A ŠKOLY, NA KTERÉ PŮSOBÍ

- 1) Pohlaví respondenta: a) muž b) žena
- 2) Kolik let vykonáváte praxi učitele na ZŠ.....
- 3) Jakého ročníku jste právě třídní učitel(ka)?.....
- 4) Na jaké pardubické základní škole působíte?.....
- 5) a) Působí na Vaší základní škole výchovný poradce? a) ano b) ne
b) Působí na Vaší základní škole metodik prevence? a) ano b) ne
c) Působí na Vaší základní škole školní psycholog? a) ano b) ne

OTÁZKY TÝKAJÍCÍ SE ŠIKANY A ŘEŠENÍ TOHOTO PROBLÉMU

- 1) Co si představíte pod pojmem šikana?
 - a) Jakékoliv fyzické či psychické násilí, je jedno zda se jedná o jednorázovou či opakovanou záležitost.
 - b) Úmyslné a opakované fyzické či psychické násilí prováděné na člověku, který se nedovede účinně bránit.
 - c) Jakýkoliv konflikt mezi dětmi
 - d) Všechny výše uvedené definice jsou správné
- 2) U jakého ze svých žáků byste usuzoval/a na to, že může být agresorem?
 - a) U žáka hrubého, primitivního, impulsivního se silným energetickým přetlakem, který má kázeňskými problémy s narušeným vztahem k autoritě a který je zapojený do gangů páchající trestnou činností.
 - b) U žáka velmi slušného, kultivovaného, se zvýšenou úzkostností, který velice dbá o svůj vzhled.
 - c) U žáka optimistického, s dobrodružnou povahou, se značnou sebedůvěrou a výmluvností, nezřídka oblíbeného a vlivného ve třídě.
 - d) Za potencionálního agresora považují všechny tři výše popsané žáky.
- 3) Jaký z níže uvedených žáků je nejvhodnější obětí pro agresora?
 - a) Žák, který vůbec neumí skrývat strach a využívat strachu druhých.
 - b) Fyzicky nejslabší žák se třídy
 - c) Nejchytřejší žák či naopak nejslabší žák ze třídy
 - d) Žák ze sociálně slabé rodiny

4) Jak byste postupoval/a při vyšetřování, kdyby jste zjistil/a, že ve vaší třídě probíhá šikana?

- a) Pozval/a bych si agresora a oběť společně do kabinetu a oba je konfrontoval/a s informacemi, které jsem zjistil/a a požadovala bych od obou vysvětlení situace. Kdyby situace nebyla zcela jasná, přizval/a bych ještě svědky ze třídy
- b) Situaci bych řešil/a před celou třídou, členy kolektivu jsou všichni. Chtěl/a bych osvětlit co se stalo. Kdo za danou situaci je zodpovědný a výpovědi obou aktérů bych rovnou konfrontoval/a se svědky ze třídy.
- c) Nejprve bych si promluvila v soukromí s informátory a oběťmi, poté bych našel/a vhodné svědky a zjistil/a co oni vědí, postaral/a bych se o ochranu oběti a provedl/a v soukromí rozhovor s agresorem
- d) V soukromí kabinetu vyslechnu oběť, po skončení výslechu si pozvu do kabinetu agresora. Po vyslechnutí obou verzí si pozvu svědka/y šikany, abych si ověřil/a zda výpovědi byly pravdivé, případně kdo mluvil pravdu.

5) Jakého žáka byste si vybral/a ze třídy jako svědka šikany?

- a) Jakéhokoliv žáka ze třídy, všichni vědí co se děje
- b) Žáka sympatizujícího s obětí, kamarádí s ní nebo ji neodmítá
- c) Oblíbeného žáka v kolektivu.
- d) Žáka s nejlepším prospěchem, který nemá žádné kázeňské problémy.

6) Potýkáte se v současné době (letošním školním roce) s problémem šikany mezi žáky?

- a) ano jedná se o
 - 1) fyzické násilí
 - 2) posměšky, urážky
 - 3) přehlížení ignorace
 - 4) jiná forma či kombinace více možností.....
- b) ne

7) Potýkala jste se v minulých školních letech s problémem šikany ve třídě, kde nyní působíte jako třídní učitel?

- a) ano jednalo se o:
 - 1) fyzické násilí
 - 2) posměšky urážky
 - 3) přehlížení ignorace

4) jiná forma či kombinace více možností.....

b) ne

8) Agresor a oběť jsou:

a) Ve stejné třídě.

b) Ve stejném ročníku, ale jiné třídě.

c) Agresor je ve vyšším ročníku než oběť (jsem třídní učitel a) agresora b) oběti)

d) Agresor je v nižším ročníku než oběť (jsem třídní učitel a) agresora b) oběti

e) Jiný případ.....

9) S kým řešíte šikanu, která probíhá/ probíhala u žáků jichž jste třídní učitel (můžete označit více možností). Pokud ve Vaší současné třídě šikana neprobíhá/ neprobíhala, jak jste řešil/a problém šikany v minulosti?

a) S rodiči žáka oběti nebo s rodiči žáka agresora

b) S výchovným poradcem

c) S Policií České republiky

d) S pedagogicko-psychologickou poradnou

e) Se střediskem výchovné péče

f) Jiná možnost

10) Myslíte si, že jste o problému šikany na základních školách dostatečně informován/a

a) ano

b) spíše ano

c) spíše ne

d) ne

VLASTNÍ ZKUŠENOSTI SE ŠIKANOU A JEJÍM ŘEŠENÍM NA ZÁKLADNÍCH ŠKOLÁCH:

V Praze

[illegible]